

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ

АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ЧИНАРА САХИБ ГЫЗЫ ИБРАГИМОВА

ТВОРЧЕСТВО В.НАБОКОВА И АМЕРИКАНСКИЙ
МОДЕРНИСТСКИЙ РОМАН XX ВЕКА

5718.01 – Мировая литература (английская литература)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2013

Работа выполнена на кафедре литературы зарубежных стран Азербайджанского университета языков.

Научный руководитель: доктор наук по филологии, профессор
Светлана Али гызы Джебраилова

Официальные оппоненты: доктор наук по филологии, профессор
Аскер Мамед оглу Зейналов

доктор философии по филологии
Азиза Гурбан гызы Мамедова

Ведущая организация: Кафедра мировой литературы Бакинского
государственного университета

Защита состоится _____ 29/06 _____ 2013 г. в _____ часов
на заседании Диссертационного совета Д.02.081 по защите диссертаций
на соискание учёной степени доктора наук и доктора философии
в Азербайджанском университете языков.

Адрес: AZ 1014, г. Баку, ул. Р.Бейбутова, 60

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Азербайджанского
университета языков.

Автореферат разослан _____ 2013 г.

Учёный секретарь Диссертационного
совета Д.02.081, доктор философии
по филологии, доцент

Севда Давуд гызы Вагабова

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Актуальность исследования. Владимир Набоков – уникальное явление в истории мировой литературы. Писатель-биллинг, он соединил в своем творчестве все лучшие традиции классической европейской литературы с неповторимой и специфической манерой письма, выдвинувшей его в ряды выдающихся художников-новаторов XX столетия.

В эпоху, когда процесс глобализации охватил весь мир, Набоков воплотил в себе ту точку, в которой сходятся многие языки, пласты культур, традиции классики и совершенство стиля с вкусом к интеллектуальной игре, свойственной европейскому высокому модернизму.

В реферируемой работе творчество В.Набокова рассматривается в контексте американского модернистского романа XX века. Здесь следует с самого начала оговорить смысл принятой в работе терминологии, связанной с понятием модернизм. Принимая во внимание ещё аристотелевский аргумент, что все явления уже когда-то имели место в истории литературы и презентация этих литературных форм обусловлена их погружением в другой контекст, нам хотелось бы прояснить связь между модернизмом и постмодернизмом. Если под модернизмом понимать систему, обусловленную плюрализмом методов и предметов знания - тогда, как отмечает Ю.Хабермас¹, это не закрытая структура и сам постмодернизм является трансформацией модернизма. Ж.-Ф.Лиотар² же считает постмодернизм частью модернизма, спрятанной в нем. Так как постмодернизм развивает уже имевшиеся в модернизме проблемы, он может пониматься как парадигма. Рождение постмодернизма обусловлено тем, что смена парадигмы в модернизме вышла из рамок традиционных смысловых взаимосвязей, традиционного понимания. Отличительным признаком постмодернистской парадигмы является то, что она не имеет ни общих очертаний, ни четкого отграничения от предшествующих парадигм. Единственное, о чем можно говорить с определенностью, это то, что некоторые её черты проявляются уже в нормах и положениях модернизма, который подготавливает появление постмодернизма.

¹ Habermas J. Die Modernein unvollendetes Projekt. Kleine politische Schriften, Bd.1-4. Frankfurt: Suhrkampf, 1981, S. 390-445.

² Лиотар Ж. Состояние постмодернизма/ СПб.: Алетейа, 1998

Таким образом, обозначенный нами в работе в качестве контекста американский модернистский роман XX в. связывается с общим и всеохватным пониманием модернизма, проявляющемся как самостоятельно, так и имплицитно в творчестве ряда американских художников, среди которых некоторые знаменовали собой переход к постмодернистскому художественному дискурсу.

Утвердившись в США в творчестве Э.Уайльда, Р.Сакеника, М.Эппла и др., постмодернистские принципы создания и восприятия текстов способствовали новому наполнению литературы, истощенной модернистскими экспериментами¹.

Шествие постмодернизма по всему мировому культурному пространству началось с характерного восприятия его литературоведами как «импортированного американского черенка, привитого к европейскому модернизму».² Роль В.Набокова в процессе оформления постмодернизма в США неоченима. Как заметил американский критик Р.Хэнкель: «Набоков оказал влияние на таких писателей, как Джон Хоукс, Джон Барт, Томас Пинчон, Дональд Бартельми, которых безусловно можно отнести к американскому постмодернизму».

В диссертации предпринята попытка выявления «индивидуального кода» писателя Набокова в диалектической связи с художественным «кодом» США, в котором зарождалось новое явление – постмодернизм. Исследование поэтики писателя в данном аспекте свидетельствует об актуальности диссертационной работы.

Материалом исследования стало творчество ряда американских писателей, отражающих своеобразие американского литературного процесса после второй мировой войны. С этой целью мы обращаемся к некоторым представителям различных региональных литератур – негритянской, еврейской; литературе «битничества», школы «черного юмора» и пр.

Панорама литературного развития конца XX века была бы неполной без представления о произведениях, написанных в традиционной манере и не имеющих отношения к постмодернизму. При этом следует особо подчеркнуть, что данный материал носит скорее информативный, нежели аналитический характер, являясь лишь фоном, общим контекстом к основному материалу диссертации, где исследуется

¹ Barth J. The Literature of Perlenishment // Atlantic Mounthly, 1980, January

² Маньковская Н. Эстетика постмодернизма. СПб.: 2000, с. 186

своеобразии поэтики Набокова на всех этапах его художественной эволюции.

Степень разработанности темы. В исследованиях творчества В.Набокова в силу целого ряда причин (в основном, социально-политического характера), ведущие позиции изначально занимали работы американских и европейских ученых.

Основной корпус трудов зарубежной набоковианы представляют фундаментальные исследования Д.Джонсона, Дж.Грейсон, Ю.Бадера, Т.Локранца, Дж.Мойнагана, К.Проффера, М.Кутюрье, П.Тамми, М.Медарич и др.

Среди русских исследователей известны работы Б.Аверина, Н.Анастасьева, А.Мулярчика, А.Зверева, Л.Рягузовой, А.Злочевской, В.Линецкого, Ю.Левина, В.Полищук, Е.Шварца, А.Люксембурга, С.Сендеровича, десятки диссертаций, огромное количество статей в тематических сборниках и «толстых» журналах.

В настоящей работе мы опираемся на труды как американских, европейских, так и русских исследователей, составляющих необходимый контекст в свете заявленной нами темы.

Мы придерживаемся точки зрения американской школы набоковедения, к которой тяготеют оценки таких русских исследователей, как Н.Анастасьев, А.Мулярчик, В.Ерофеев, А.Зверев, что В.Набоков является классиком мировой литературы XX века, «писателем-космополитом», воплотившим в своем творчестве переходный модус мировой культурной парадигмы: смену модернизма постмодернизмом.

Поскольку заметное место в работе уделяется основным тенденциям развития американской литературы второй половины XX века, мы опирались на научную литературу, включающую исследования русских ученых-американистов, таких как А.Зверев, Я.Засурский, А.Мулярчик, А.Староверова, Е.Стеценко и др.

В исследованиях творчества В.Набокова 50-70-х г.г. на английском языке пристальное внимание уделяется формостроительным интенциям писателя.

В монографиях 1970-х г.г. таких исследователей, как Ю.Бадер, Дж.Грейсон, Дж.Локранц, Дж.Мойнаган, К.Проффер, продолжается изучение формальной стороны набоковского письма, стилистические приемы и их функции в произведении, где проводятся параллели с Джойсом, Беккетом, Роб-Грийе. Метафизическая линия в работах этих исследователей остается в стороне.

В 1980-1990-е г.г. работы М.Кутюрье, П.Тамми, а затем современные работы А.Люксембурга, В.Полищук, С.Сендеровича, Е.Шварца продолжают обозначенную исследовательскую линию.

С.Сендерович, Е.Шварц отмечают, что поэтика Набокова не является ни модернистской, ни постмодернистской, ни пост-пост, ни эстетствующей, ни игровой и что «поэтика каждого значительного художника должна строиться без предпосылок и без предрассудков».¹

Возникают и попытки нового определения сущности поэтики Набокова, например, «поэтика гиперреализма», «поэтика скрытого модернизма», «поэтика просачиваний и смещений», «дуалистическая поэтика», «визуальная поэтика» и пр.

Научная новизна диссертации определяется двумя компонентами. Во-первых, следует отметить, что при достаточно широком спектре исследований как по американской литературе второй половины XX века, так и по творчеству В.Набокова, специальной работы по поставленной в работе проблеме нет ни в русском, ни в зарубежном литературоведении. В Азербайджане творчество В.Набокова на данный момент не подвергалось исследованию в формате диссертации. Можно лишь указать на некоторые статьи проф. С.Джебраиловой, в том числе «Постмодернизм - романтизм. В.Набоков и Э.Т.А.Гофман».

Второй компонент новизны заключается в выявлении специфики поэтики постмодернизма в ряде произведений Набокова, в том числе такого показательного в этом смысле романа как «Приглашение на казнь». Мы предлагаем свою версию структурной организации текстов писателя. Априорно обозначим её как «поэтику призмы». Её суть в общем виде можно представить как движение автора и читателя по пути преодоления множественности, в которой видимое, поверхностное, ложное скрывает истинное, реальное, подлинное. Подобный ракурс оптического, призматического видения мира, на наш взгляд, составляет основу философского, постмодернистского дискурса автора.

Объектом исследования являются некоторые романы американских писателей второй половины XX века: Дж.Керуака «Легенда о Дулуозах», А.Гинсберга «Вопль», Дж.Сэлинджера «Над пропастью во ржи», Дж.Барта «Плавучая опера», Т.Пинчона «Радуга земного притяжения», К.Воннегута «Колыбель для кошки» и др.

¹ Сендерович С.Я., Шварц С.М. Поэтика и этология В.Набокова // Набоковский вестник. СПб., 2000, вып. 5, с. 19-37

Романы В.Набокова – «Другие берега», «Машенька», «Защита Лужина», «Король, дама, валет», «Камера обскура», «Истинная жизнь Себастьяна Найта», «Лолита», «Приглашение на казнь».

Предметом нашего исследования является американский модернистский роман второй половины XX века на стадии перехода к постмодернизму и своеобразие поэтики художественного мира В.Набокова и его влияние на формирование нового американского романа.

Основная гипотеза работы связана с тем, что в творчестве В.Набокова, представляющего собой синтез классических традиций и новаторства, используется творческий метод и стилистика постмодернизма.

Основные цели диссертационной работы:

а) исследовать феномен американского модернистского романа на стадии перехода к постмодернизму и влияние на него художественного опыта В.Набокова;

б) выявить сущность, состав поэтики романа В.Набокова «Приглашение на казнь», репрезентирующую концепцию этого произведения, раскрыть особенности миропонимания писателя.

Цели работы формируют основные её задачи:

- исследовать состояние американской словесности второй половины XX века;

- выявить основные тенденции развития американской литературы в ведущие десятилетия от 1950-х по 1980-е г.г. XX в.;

- выявить особенности американского модернистского романа на стадии перехода к постмодернизму и влияние на него художественного опыта В.Набокова;

- исследовать поэтику романа В.Набокова «Приглашение на казнь» на всех уровнях;

- решить проблему соотношения подлинного и вымышленного миров в поэтике романа, построенного на концепции особого «призматического» зрения автора.

Метод исследования.

Решение намеченных задач определяется системно-структурной методологией. Значимыми для нас стали работы как зарубежных исследователей – Д.Джонсона, Дж.Грейсона, Ю.Бадера, Т.Локранца, П.Тамми, М.Медарич, так и русских критиков А.Зверева, Г.Злобина, М.Мендельсона, А.Мулярчика, Т.Денисовой, работы по изучению стиля М.Бахтина, Ю. Лотмана.

Методологическую основу диссертации также составляют труды Ж.Деррида, Ю Кристевой., В.Тюпы, М.Липовецкого, Ю Левина.

Теоретическая и практическая значимость диссертации состоит в том, что содержащиеся в ней общие выводы и конкретные наблюдения могут быть использованы при чтении вузовских курсов по современной западной литературе и теории литературы, спецкурсов и спецсеминаров, а также при создании учебных пособий и методических разработок.

Положения, выносимые на защиту:

1. Поэтика романов американских писателей второй половины XX века как парадигма перехода от модернизма к постмодернизму.

2. Роман «Приглашение на казнь» как произведение постмодернизма, в котором принцип «призмы» становится не частным приемом, а сквозной, структурной линией всего произведения, основой его поэтики.

Апробация работы. Диссертация выполнена, обсуждена и рекомендована к защите на кафедре литературы зарубежных стран Азербайджанского университета языков. Отдельные положения работы нашли свое отражение в докладах на республиканских конференциях, а также в ряде статей и тезисов.

Структура работы. Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во введении обосновывается актуальность темы, степень разработанности, научная новизна, цели и задачи исследования, предмет и объект исследования, его теоретическая и практическая значимость, структура диссертации.

Первая глава называется «Творчество В.Набокова в контексте развития постмодернистского романа США». Она состоит из двух подглав. Первая подглава называется «Основные этапы развития американской литературы второй половины XX века». Как было отмечено во введении, описывается ситуация, создававшаяся в американской литературе после второй мировой войны. Именно в этот период при достаточно широком спектре направлений, по которым шло поступательное движение литературы, проявляется основная специфика культуры и литературы этой страны, изначально поликультурной и до определенного момента основывающейся на принципах региональности.

Действительно, опыт пережитой войны стал ведущим и в еврейско-американской литературе (Исаак Башевис Зингер, С.Беллоу, Б.Маламуд и др.), и в негритянской литературе, переживающей моменты негритянского Ренессанса и т.д.

Это происходит на общем фоне, когда ещё живы реалистические традиции и их легендарные представители (Э.Хемингуэй, Дж.Стейнбек, У.Фолкнер), когда американский модернизм ещё не «сдал» свои позиции, но поиски путей, способствующих обновлению литературы, готовой выйти за пределы модернистских экспериментов, начался. Зарождение битничества, которое было представлено прозой, поэзией и музыкой, было знаковым в том смысле, что сопровождалось дистанцированием от модернизма как течения, чей статус стал академическим, музейным.

Далее отмечается, что наряду со стихийной литературой битников в Америке жили писатели, не претендующие на яркое новаторство, но они по своему, реалистически изображали одиночество человека в насквозь фальшивом обществе, его страх перед ядерной угрозой. Среди этих писателей известны имена Трумэна Капоте с повестями «Лесная арфа» (1951) и «Завтрак у Тиффани» (1958) и особенно Дж.Дэвид Сэлинджер с его ярким романом «Над пропастью во ржи» (1951), ставшим «библией» послевоенного молодого поколения.

Среди писателей 50-х годов можно выделить творчество прозаика, писателя-фантаста Р.Брэдбери. Это такие знаменитые романы как «Марсианские хроники», «451⁰ по Фаренгейту» и др. Казалось бы эти фантастические произведения направлены в будущее, на самом же деле в них дается прозрачная аллегория современной Америки, где достижения научно-технического прогресса способствуют исчезновению человечности. Как отмечает П.Слотердаjk, «там, где наступило царство индустрии времен усовершенствования, жизнь превратилась в поспешные кредиты будущего, чтобы тяжеловесными и смертельно надежными мечтами об усовершенствовании заглушить нехватку живой и легкомысленной жизни...»¹. Данному высказыванию соответствует и тезис Витгенштейна о том, что значение чего бы то ни было, меняется при переходе в другой контекст.

В то время, когда литература ощущала катастрофичность «времени конца», исследуя страхи, стремления и желания людей, живущих в

¹ Слотердаjk П. Немецкое философское литературоведение наших дней. Антология. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001, с. 475-506.

эпоху стандартизации и равнодушия современного мира, в 50-е годы ещё жили и творили «отцы» американской литературы XX века – Э.Хемингуэй, Джон Стейнбек и др.

В этой непростой для американской литературы ситуации появляется новая фигура писателя-эмигранта Владимира Набокова, который до этого был широко известен в европейских кругах под псевдонимом Владимир Сирин.

Творчество В.Набокова и его личность оказались знаковыми для зарождения качественно новой американской литературы второй половины XX века. До этого Набоков писал произведения, свидетельствующие о его огромном литературном таланте. Это были романы «Машенька», «Защита Лужина», «Другие берега», «Король, дама, валет», «Камера обскура» и др. После переезда писателя в Америку начинается англоязычная часть его творчества: романы «Истинная жизнь Себастьяна Найта» (The Real Life of Sebastian Knight), «Лолита» (Lolita), «Под знаком незаконнорожденных» (Invitation of a Beheading), «Бледное пламя» (Pale Fire), «Ада или Радости страсти: Семейная хроника» (Ada or Ardour: A Family Chronicle), «Прозрачные вещи» (Transparent Things) и «Смотри на арлекинов» (Look at the Harlequins).

Набоков один из редких примеров писателя-интеллектуала, пишущего на двух языках и в то же время крупного ученого-филолога. Уникальность Набокова в том, что его талант вырос на традициях великой классической русской литературы, но в то же время он был интеллектуалом европейского образца, воспринявшим традиции европейского высокого модернизма. Все эти качества он привнес и в американскую литературу. Иными словами, те идеи, которые спонтанно носились в воздухе и были представлены в художественных экспериментах битников, «черных юмористов», фантастов - антиутопистов и др. не без влияния опыта поэтики Набокова стали принимать совершенно иную форму.

«Реальность» у Набокова выступает чистой условностью, всецело подчиненной правде художественного текста, которую, играя, создает писатель – «творец вселенной».

Ключевым для набоковского творчества становится взаимодействие реальности и ирреальности, что связано со специфическим его отношением к теме потусторонности.

Исследование пределов реальности, взаимосвязи и соотношения миров, а также потусторонности в творчестве Набокова стало в центре внимания англоязычного и русского литературоведения. Американ-

ские исследователи тему потусторонности называли по-разному. Д.В.Сиссон в своей диссертации «Cosmic Synchronization and other Worlds in the Work of Vladimir Nabokov»¹ (1979) понимает тему потусторонности как иррациональное знание писателя об иных мирах и дает определение такой категории как «космическая синхронизация». Д.Б.Джонсон в знаменитой работе «Worlds in Regression»² подробно останавливается на концепции двоемирия в набоковской прозе: «the fictional world inside that of the author persona who in turn aspires to that of this author (the real one from the point of view) who stands in the same relationship to his author and infinitum: worlds in infinite regression» (художественный мир, хранящий в себе образ автора -персонажа, сближающегося с повествователем, находящимся в схожих взаимоотношениях со своим автором и так до бесконечности – миры в бесконечной регрессии).

Одним из крупных исследований, посвященных проблеме пределов реальности и темы потусторонности у Набокова, стала работа американского ученого В.Александрова «Набоков и потусторонность»³.

Работа М.Д.Шрайера «The World of Nabokov's Stories»⁴ во многом продолжает разыскания Александрова. В качестве материала для своей работы он выбирает рассказы Набокова. Он обращает внимание на то, что Набокова интересует возможность проникновения в потусторонность. Так называемую «многослойность пространства» обнаруживает у Набокова его биограф Б.Бойд. Тему потусторонности он понимает как специфическую метафизическую призму. Выход романа «Лолита» открыл новую страницу не только в творчестве Набокова, но и во всей американской литературе. Набоков намеренно придает этой истории внешне порнографическую форму, при этом насыщая это произведение очень серьезным содержанием. Набоков дал сам высокую оценку «Лолите»: «Я знаю, что на сегодняшний день «Лолита» – лучшая из написанных мною книг. Я спокоен в своей уверенности,

¹ Sisson J.B. Cosmic Synchronization and Other Worlds in Works of Vladimir Nabokov: Ph. dissertation University of Minnesota, 1979.

² Johnson D.B. Worlds in regression: some novels of Vladimir Nabokov. Ardis. 1985.

³ Александров В.Е. Набоков и потусторонность. СПб: Алетейя, 1999, с. 320

⁴ Shrayner M. The world of Nabokov's stories. Austin University of Texas Press. 1999, p. 20

что это серьезное произведение искусства и что ни один суд не сможет доказать, что она порочна и непристойна...»¹

Во второй подглаве «Переход от модернизма к постмодернизму» отмечается, что писательская манера Набокова, отличающаяся сложностью, изысканностью, неожиданным и непривычным новаторством, очень активно и творчески была воспринята американской литературной средой. Американский литературный постмодернизм представлен такими ключевыми фигурами, как Дж.Барт, Т.Пинчон, Дж.Хоукс, Р.Сагеник, Р.Федерман, причем, большинство из них выступают не только практиками, но и теоретиками этого искусства. В американском постмодернизме традиционные формы и мотивы трансформируются не в результате естественной эволюции, а вследствие доминирования концепции всеобщего хаоса и распада.

Важной особенностью американского постмодернизма является его связь со школой «черного юмора», которая включает в себя пародийное начало по отношению к модернизму. Персонажи «черных юмористов» и литераторов постмодернистской ориентации в основном пассивны, озабочены лишь собственным существованием, в то время как герои модернизма отрицали буржуазные ценности. Таким образом, постмодернизм был первым и последним направлением XX века, которое открыто призналось в том, что текст не отображает реальность, а творит новую реальность.

По мнению критика американской литературы А.М.Зверева, своеобразие «черного юмора» всего явственнее выступает в книгах Дж.Барта, самого одаренного и значительного из современных американских писателей модернистской ориентации.²

В своей теоретической статье «Литература исчерпанности» (1967) Барт пытается найти ответ на вопрос, как можно писать прозу после Набокова и Беккета. Барт утверждает, что искусство вступило в пору истощения, формы его отработаны, выхолощены и продлить его существование можно лишь с помощью новой постмодернистской техники, «порок старого модернизма в том, что преимущественно создавалась литература о литературе. Нужна же литература о действительности».³

¹ Набоков В. Лекции по русской литературе. Независимая газета, 1999.

² Зверев А.М. Модернизм в литературе США. Формирование, эволюция, кризис. М.: Наука, 1979, с. 320

³ Ibid.

Перу Джона Барта принадлежат романы «Плавучая опера» (1956), «Конец пути» (1958), «Торговец дурманом» (1960), «Козлоюноша Джайлс» (1966), «Химера» (1972), «Письма» (1979), «Отпускное» (1982), «Последнее плавание Имярек моряка» (1991), «Жили-были: Плавучая опера» (1994), сборники эссе («Заблудившись в комнате смеха» (1968), «Пятничная книга» (1984), «Рассказ продолжается» (1996) и др.

Далее дается анализ произведений Т.Пинчона, Дж.Хоукса, Д.Бартельма, принадлежащих школе «черного юмора». Творчество К.Воннегута, вызывающего споры по вопросу его принадлежности к какому-то определенному направлению в литературе – «черному юмору», фантастике, постмодернизму стало поводом для многостороннего анализа таких его крупных произведений как «Механическое пианино», «Колыбель для кошки» и др.

Первая глава подытоживается выводами, в которых отмечаются этапы того пути, по которому развивалась американская послевоенная литература от традиционного реализма, принципов модернизма, битничества, «черного юмора» к постмодернистской эстетике, эклектичной по своей природе, ощущающей мир как хаос, использующей иронию, пародирование всех мифов и стереотипов, игру, обилие аллюзий и пр.

Художественный мир Набокова, основанный на классической мировой культуре, обладая вышеназванными особенностями, применяет их на ином по своему уровню материалу, по иным поэтическим принципам, придавая в определенном смысле особую весомость, значимость американскому постмодернизму.

Вторая глава диссертации называется «Концепт «призма» и его роль в формировании поэтики художественного мира В.Набокова».

В первой подглаве (Своеобразии поэтики романов В.Набокова) второй главы дается характеристика начало творческого пути Набокова, известного под псевдонимом Владимир Сирин. Анализируется его первый роман «Машенька», особое внимание уделяется также романам Набокова «берлинского» периода, таким как «Защита Лужина», «Король, дама, валет», «Камера обскура». После этого выходят романы «Соглядатай», «Подвиг», «Отчаяние», «Приглашение на казнь». В 1937 г. выходит роман «Дар», а в 1940 г. Набоковы уезжают в Америку. Далее во второй главе даются оценки набоковского творчества такими крупными критиками русского зарубежья как Струве, Осоргин, Бицилли, Алданов, Шаховская, Ходасевич и др. Мнения критиков бы-

ли различны, но всех поражала формальная сторона творчества Набокова, его необыкновенная смелость в использовании средств художественной выразительности. Критик Осоргин¹ отмечает, что писатель как будто больше играет в жизнь, чем живет. Варшавский также оценивает творчество Набокова как «литературу для литературы». Наиболее глубокие исследования по творчеству Набокова принадлежат критикам Ходасевичу и Бицилли. Ходасевич пишет, что Набоков - это художник формы, писательского приема и что формальная сторона его произведений отличается исключительным разнообразием, сложностью, блеском и новизной. Критик Бицилли сравнивал Набокова с Салтыковым-Щедриным, Гоголем, Гофманом.

Именно Бицилли² один из первых заговорил о том, что Набоков видит правду за границами жизни, впервые он характеризует мир Набокова как жизнь -сон. Именно это в дальнейшем приводит к появлению в критике множества вариаций на тему «Набоков и потусторонность». Поздняя критика и исследования о Набокове в 50-70-е годы, в основном работы на английском языке, уделяют главное внимание формальным сторонам поэтики писателя. Так, критик Эндру Филд³ выделяет такие свойства повествовательной манеры Набокова как традиционные, условно-реалистические и нетрадиционные, новаторские. В фундаментальной работе финского исследователя П. Тамми⁴ «Проблемы поэтики Набокова: нарратологический анализ» исследуются особенности повествовательной системы набоковского романа. Крупные современные исследователи, такие как Дж.Б.Джонсон, Дж.Б.Сиссон рассматривают творчество Набокова в сходных аспектах, т.е. стремятся установить связь между «приемом и мировоззрением художника, приближением вымышленного мира к миру реальному, знанием художником иных миров, к которым он приближает своих читателей с помощью художественных приемов»⁵.

¹ Осоргин М. В.Сирин. «Камера обскура», роман // Набоков В. : Pro et contra, СПб.: РХГИ, 1997, с.240

² Бицилли П. В.Сирин. «Приглашение на казнь» // Набоков В.: Pro et contra. Антология, т.1, СПб.: РХГИ, 1997, с. 251-255

³ Field A. The life and art of Vladimir Nabokov. London: 1987.

⁴ Tammi P. Problems of Nabokov's poetics. A narratological analysis. Helsinki: 1985.

⁵ Sisson J.B. Cosmic Synchronization and Other Words in Works of Vladimir Nabokov: Ph dissertation. University of Minnesota, 1979.

Критик Э.Пайфер¹ считает, что путь в иные миры Набоков открывает только избранным персонажам, наделенным способностью видеть подлинную красоту и любовь в потустороннем мире, а не в обыденном существовании.

Поскольку нас интересует проблема «поэтики призмы» в творчестве Набокова, а конкретнее, на примере анализа романа «Приглашение на казнь», то знакомство с работами исследователей-набоковедов создает впечатление, что заявленная в диссертации тема уже достаточно изучена. На самом деле, в литературоведческих работах постоянно используются определения – «зеркало», «зеркальный». О набоковских «зеркала» упоминается в статьях Т.Беловой, В.Вейдле, М.Липовецкого, В.Полищук, Л.Рягузовой, Г.Хасина, В.Шевченко и др., но нередко литературоведы используют слова «зеркало», «зазеркалье», «зеркальный» как метафоры.

На сегодняшний день в набоковедении можно отметить следующие работы, в которых уделяется внимание интересующей нас проблеме: это монография Г.Хасина² «Театр личной тайны», монография Л.Рягузовой³ «Концептуализированная сфера творчества «творчества» в художественной системе В.В.Набокова», статья В.Шевченко⁴ «Зрячие вещи». В.Шевченко обращает внимание, что «роль приемов у Набокова...хорошо описана... И все же как целое ...ещё не исследована. В частности, не изучена, хотя и многократно отмечена их «оптическая природа». В.Шевченко рассматривает «зеркало» как композиционный прием, нам же интересен иной аспект – анализ функционирования мотива призматического отражения в текстах писателя, но ряд положений автора работы существенны для нашего исследования. Впервые, в статье обращается внимание на то, что идея многомирия реализуется в текстах В.Набокова с помощью «зеркала».

¹ Pifer E. Shades of love: Nabokov's Intimatios of immortality // Kenyon Review. v. 11, 1989, № 2.

² Хасин Г. Театр личной тайны. Русские романы В.Набокова. М.-СПб.: Летний сад, 2001, с. 188.

³ Рягузова Л.Н. Концептуализированная сфера «творчество» в художественной системе В.Набокова. Краснодар: 2000, 184 с.

⁴ Шевченко В. Зрячие вещи. Оптические коды Набокова // Звезда, 2003, № 6, с. 209-220.

Существенным является то, что исследователь обращает внимание на возможность «зеркала» выступать в набоковских текстах в роли границы между мирами: «Любое зеркало отсылает глаз в мир отвлеченный – организует сквозняк из иных измерений»¹. Вторым важным для нас положением в работе В.Шевченко является вывод о «внутренней зеркальности» материи в космосе В.Набокова: «Все отражает все. И это принцип, пусть он и выражен тут в заведомо вызывающей форме».² Однако более существенной нам представляется мысль, которую автор подробно не развивает. Это мысль о наличии наблюдающего глаза, который и устанавливает зеркальные связи вещей.

Роль человека в этом мире отраженных предметов, особенности воспринимающего сознания могут быть изучены более подробно. Зеркало-инструмент, удваивающий реальность точно или искаженно. Семиотические потенции поворачиваемого «кривого зеркала» исключительно многообразны. Образ и мотив зеркала в художественной модели двоемира – это развернутая метафора «зеркала бытия»³.

Анализ литературоведческих работ по интересующей нас проблеме показывает, что в современном набоковедении наблюдается необходимость обращения к «поэтике призмы» в произведениях Набокова. Лексема «зеркало», довольно часто используемая в произведениях писателя, указывает на существенную роль этого феномена в набоковских текстах. Нам кажется, что «призма» поворачивает ракурс видения от модели двоемира (зеркало – инструмент, удваивающий реальность) к множественности бытия, естественно сопряженной с мотивной организацией набоковских текстов, с тем, что так созвучно гносеологической поэтике его произведений.

Хотя творчество Набокова отличается внешней свободой в выборе разнообразных тем, он сосредоточен постоянно на главном для него – на сложных закономерностях человеческого сознания, на многообразии субъективных версий событий человеческой жизни. Такую проблематику принято называть гносеологической, то есть обращенной к различным способам и способностям видеть и постигать мир.

С этой точки зрения все произведения Набокова представляют собой как бы фрагменты одного глобального художественного целого.

¹ Ibid., с. 209.

² Ibid., с. 220.

³ Рягузова Л.Н. Концептуализированная сфера «творчество» в художественной системе В.Набокова. Краснодар: 2000, с. 184.

Здесь, по мнению исследователей, можно наметить три ведущих проблемно-тематических компонента:

- 1) тему «утраченного рая» детства;
- 2) тему драматических отношений между иллюзией и действительностью;
- 3) тему высшей реальности (т.е. метафизическую тему «потусторонности»).

Таким образом, обобщив эти три темы, можно вывести общую метатему - тему множественной, многослойной реальности. Герои набоковских произведений делятся между собой по одному важному критерию: по их способности видеть мир, т.е. создание характера осуществляется через зрительный ряд.

В набоковских произведениях очень важен для понимания его позиции именно предметный мир, а вовсе не сюжет. Но внутри этого мира вделан как бы «магический кристалл», который обеспечивает призматическое, т.е. много преломляющее видение деталей предметного мира. Главное для писателя, умение персонажа особым взглядом улавливать так называемые «тематические узоры».

Далее, рассматривая автобиографический роман «Другие берега», отмечается, что Набоков воплотил здесь новые приемы построения автобиографического произведения. Здесь автор отказывается от хронологически последовательного изложения фактов, как бы играя со временем, переходя из одного временного плана в другой, переключая события из внешнего мира во внутренний мир автора. Сквозным образом произведения становится богиня памяти – Мнемозина. Этот мифологический образ подчеркивает тему связи памяти и творчества, воспоминаний и искусства. Для развертывания воспоминаний в тексте «Других берегов» особенно важны зрительные образы. Воображение, как и память, в тексте олицетворяется, а слово, его обозначающее, включается в ряд «театральных» метафор, вообще характерных для стиля Набокова. «Реальность», воссоздаваемая Набоковым, преломляется, по его собственному определению, через ряд призм. «Призма» допускает искажение фактов, созерцание их под определенным углом, осуществляет сдвиг при переводе факта в текст.

«Машенька» – роман, где ярко выражен автобиографический элемент, но здесь мы видим попытку автора не просто пересказать историю своей жизни, а представить читателю некий мир с нескольких точек зрения. Эта тенденция в дальнейшем творчестве писателя приобретает игровой оттенок и приводит к «полисубъектности». Про-

блема полисубъектности решалась Набоковым таким образом, что герои его произведений пристально наблюдают за собственными образами, складывающимися в сознании других персонажей. Единый рассказчик «распадается» на множество призм, а процесс наблюдения уподобляется творчеству художника. В романе «Машенька» намечается мотив призмы при изображении внутреннего состояния главного персонажа – Ганина. Здесь автор как бы играет и с героем, и с читателем.

По сравнению с «Машенькой» роман «Защита Лужина» – более сложное по форме произведение. Писатель здесь активнее вступает в интеллектуальную игру с читателем, и теперь эта игра острее, парадоксальнее, трагичнее. Творческое кредо Набокова: художник не подражает реальности, а творит, изобретает её заново.

Так называемые «немецкие» романы Набокова – «Король, дама, валет» (1926) и «Камера обскура» (1932) изображают персонажей, которых можно причислить к тому миру, где мера пошлости – категория не только эстетическая, но и нравственная. Оба произведения отличаются сюжетной близостью, принципиальной «упрощенностью», полным отсутствием психологизма и философской проблематики. Здесь, как бы отталкиваясь от традиций классического романа, автор приходит к его пародированию. Вместо героев – характеров мы видим персонажи – маски, куклы. Заметим, что «кукольный сюжет» соотносится у Набокова с принципами его игровой поэтики, впервые обозначившейся в романе «Король, дама, валет». В романе обнаруживаются многочисленные карнавалы мотивы. В основе поэтики романа – всесильный автор, управляющий одномерными героями-марионетками. Таким образом, с помощью мотива механических кукол совмещается уровень сюжета и метароманный уровень, так как автор видит себя в роли творца и кукловода. В другом «немецком» романе «Камера обскура» также разыгрывается тема любовного треугольника карнавальными парами, завершающаяся неожиданной концовкой-смертью главного героя. Но такой финал скорее носит характер пародии, карнавала, нежели трагедии. В романе «Камера обскура» по сравнению с «Королем, дамой, валетом», есть зачатки мрачного фарса, философски осмысленного балагана смерти, который будет в дальнейшем разыгран и в романе «Приглашение на казнь». Во второй подглаве второй главы («Приглашение на казнь» как гносеологический роман) отмечается что, роман «Приглашение на казнь» будучи основным объектом нашего исследования, отличается философской

глубиной и многозначностью. Нет ни одного серьезного исследователя творчества писателя, не выразившего своего отношения к этому роману. События романа «Приглашение на казнь» разворачиваются в некоем условном географическом пространстве и в столь же условном времени. Главный герой – тридцатилетний Цинциннат Ц. осужден за «гносеологическую гнусность» и приговорен к смертной казни на плахе. По ходу повествования выясняется, что вина героя – в его способности чувствовать и думать по-своему (быть непрозрачным, т.е. непонятым для окружающих). В окружающем его мире прозрачных людей он нестандартен, и потому должен быть уничтожен. Не зная о сроке исполнения приговора, Цинциннат проводит в камере девятнадцать дней.

В известном смысле противопоставление прозрачности-непрозрачности составляет метафору и парадигму романа. Таким образом, «Приглашение на казнь» представляет собой теоретический трактат о философско-эстетической категории прозрачность.

П.Бицилли¹ относил роман к аллегорическому жанру и интерпретировал его персонажей как вариацию средневековых английских мистерий,

В.Ходасевич² прочитывает роман как цепь арабесок, узоров, образов, подчиненных не идейному, а лишь стилистическому единству.

В.Варшавский воспринял «Приглашение на казнь» как остросоциальный роман. Роман «Приглашение на казнь» привлекает внимание и зарубежных исследователей набоковского творчества таких, как А.Аппель, Д.Б.Джонсон, Ж.Бейдер, Э.Пайфер и др.

В ряде работ роман В.Набокова «Приглашение на казнь» анализируется в аспекте его стилистового изучения, где поэтика романа обозначается как «поэтика мнимости»³.

На наш взгляд, анализ романа не может, естественно, строиться на одной лишь отдельно взятой концепции, поскольку аспекты творимого автором мира бесконечно многогранны и все версии имеют то или иное подтверждение в тексте повествования. Наша трактовка строится

¹ Бицилли П.В. Сирий. «Приглашение на казнь» // Набоков В.: Pro et contra. Антология. Т. 1, СПб.: РХГИ, 1997, с. 251-255.

² Ходасевич В. О Сирийне // В.В.Набоков: Pro et Contra. Антология. СПб.: РХГИ, 1999, с. 244 -250.

³ Левин Ю. О прозе Вл. Набокова // Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика. Семантика. М.: 1998, с. 279-392.

на идее множественности изображаемого автором мира. Это является результатом особого, призматического восприятия его главным героем – Цинциннатом Ц., который трактуется нами как единственное реальное существо в мире окружающих его фантомов. Множественность мира предполагает совмещение здесь и элементов фантазмагии, и театрального действия, балагана с участием карнавальных шутов и предметных реалий (в частности, с подчеркнуто зеркальной мотивацией), дробящих этот мир, подтверждающих идею «дурной» бесконечности. И лишь с осознанием героем истинности сущности бытия и человека, гносеологическое «прозрение» Цинцинната все расставляет по местам. Этот балаган теряет свое многоцветье и плотскую насыщенность и на грани своего конца обнаруживает убывающую прозрачность, превращаясь в пустую декорацию с участниками - личинками. Итак, в основу сюжета романа положена довольно традиционная в мировой литературе тема - узник в томительном ожидании дня казни. Соответственно девятнадцати дням, проведенным в тюремной камере, роман разбит на двадцать глав, поскольку позднее окажется, что казнь отложена на сутки, почти все главы выдержаны в едином композиционном ключе.

Казнь, назначенная Цинциннату, подготавливается как спектакль, отсюда переход к мотиву театра, балагана, кукольного вертепа. Смерть как центральная тема романа отходит постепенно на задний план. Цинциннат борется со смертью, а точнее – со своим страхом смерти. К концу романа к Цинциннату приходит полное познание смерти.

« А чего же бояться? Ведь для меня это уже будет лишь тень топора¹, – убеждает он сам себя. «На этой стадии гностического познания смерть представляется Цинциннату радостным пробуждением от дурного сна действительности».

Набоков говорил, что художник думает «не словами, а тенями слов»². Постичь глубинное содержание «Приглашения на казнь», не учитывая призматического преломления этих теней, невозможно. Если уж неизбежны оптические сравнения, то лучше говорить не об «отражении», а о «преломлении», не о «зеркале», а о «призме».

¹ Набоков В.В. Предисловие к английскому переводу романа «Приглашение на казнь» / В.В.Набоков: Pro et Contra, СПб.: РХГИ, 1997, с. 46

² Ibid., с. 46

Мир оптически творится наблюдателем, и многие явления (цвета, зеркальные отражения) являются «фантомами» и не существуют в физической реальности. Таким образом, если развить эту мысль, каждый наблюдатель-творец иллюзорного мира, подобный писателю и художнику.

Один из самых ярких признаков романа «Приглашение на казнь»-его театральность. Театральность и кукольность всего происходящего характерны для всех членов, за исключением Цинцинната. Цинциннат находится вне театра, в который играют все вокруг. Он случайно попал в чужую пьесу, в постановку неизвестного ему режиссера. В какой-то степени Цинциннат сам режиссер, он лишь случайно попал в чужое пространство. В конце произведения, после казни (которая то ли состоится, то ли нет), вдруг рушатся декорации, золото оказывается крашеным гипсом, кирпичи - сделанными из картона, «люди» вокруг становятся всего лишь маленькими куклами.

Показателен последний абзац романа: среди рушащихся декораций Цинциннат проходит среди «трепетавших полотен» к таким же, как он.

Собственно говоря, «Приглашение на казнь», как и другие романы Набокова, можно назвать гносеологическим романом, ибо речь здесь идет о различных способах видения и познания мира, постижения иррациональных тайн сущего. Как же иначе, чем через призму можно разглядеть нереальное, иррациональное, мистическое?

Зоркость видения, по Набокову, лишь предпосылка к правильному познанию. Она может обратиться во зло, если наделенный ею человек не осознает, что видимая реальность во всем её великолепном многообразии есть только «театр земной привычки», под которым скрывается тайна, непостижимая рассудком. Этика Набокова направлена на то, что человек, наделенный этим даром видения, не должен использовать его во вред другим людям, а употреблять по назначению.

В заключении исследования делаются выводы и излагаются основные научно-теоретические, положения работы.

Во второй половине XX века намечается кардинальный поворот в общих тенденциях развития мировой литературы. Определяющими факторами становятся процессы глобализации, мультикультурализма, национальной идентификации.

В американской литературе, находящийся в этот период в ситуации взаимодействия различных культурных, литературных тенденций, намечается поворот от реализма, модернизма к постмодернистскому дис-

курсу, весьма созвучному поликультурной ментальности Америки как страны.

В американской литературе половины XX века в лице ее молодых представителей Дж.Барта, Т.Пинчона, Д.Бартельми и др. намечается тенденция к пародии, гротеску, иронии, коллажу, игре, что их сближает с художественной манерой В.Набокова.

При анализе произведений В.Набокова в центре внимания находится аспект многомирия, зыбкости границ между реальностью и ирреальностью и связанный с этим важный композиционный прием отраженный в «поэтике призмы».

При создании романа «Приглашение на казнь» В.Набоков активно использует «поэтику призмы», что проявляется во всей авторской повествовательной стратегии.

Основное содержание работы отражено в следующих публикациях:

1. Американский постмодернизм и школа «черного юмора» Дж.Барт // Elmi əsərlər. Humanitar elmlər seriyası. Naхçıvan: NDU, Qeyrət, 2011, № 2, s. 118-121
2. Постмодернизм в американской литературе XX в. // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı: BSU, 2011, № 3, s. 176-181
3. Тема «потусторонности» в творчестве В.Набокова («Истинная жизнь Себастьяна Найта») // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 270-276
4. Принцип множественности в художественном мире В.Набокова // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 178-185
5. Принципы игровой поэтики в «немецких» романах В.Набокова «Король, дама, валет» и «Камера обскура» // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2012, № 2, s. 201-207
6. Проблемы «массового общества» в модернистской литературе США // Вопросы филологических наук. М.: Спутник +, 2008, № 5, s. 25-27
7. Театральность в романе В.Набокова «Приглашение на казнь» // Хабаршы. Вестник. Казахстан: Алматы, 2012, № 3 (41), с. 106-108
8. Проблема «массового общества» в модернистской литературе США // Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XIII Respublika Elmi Konfransının Materialları. Bakı: ADİU, s. 238-239

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ÇİNARƏ SAHİB QIZI İBRAHİMOVA

V.NABOKOVUN YARADICILIĞI VƏ XX ƏSR AMERİKA
MODERNİST ROMANI

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ingilis ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru alimlik dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2013

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Svetlana Əli qızı Cəbrayilova

Rəsmi opponetlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Əsgər Məmməd oğlu Zeynalov

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Əzizə Qurban qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Bakı Dövlət Universitetinin Dünya
ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə _____ 29/07 _____ 2013-cü il saat _____ da Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Behbudov küç., 60

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2013-cü ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Vladimir Nabokov dünya ədəbiyyatı tarixində unikal hadisədir. İkidilli yazıçı olaraq, o, öz yaradıcılığında klassik Avropa ədəbiyyatının ən yüksək ənənələri ilə özünün təkrarolunmaz yazı üslubunu birləşdirərək, XX əsrin ən görkəmli yazıçı-novatorlar sırasına daxil olmuşdur.

Qloballaşma prosesinin bütün dünyanı əhatə etdiyi bir dövrdə Nabokov özündə elə bir nöqtəni təəcəssüm etdirmişdir ki, burada bir çox dillər, mədəniyyət qatları, klassik ənənə və üslubun mükəmməlliyi yüksək Avropa modernizminə xas olan intellektual oyuna qovuşur.

Xülasə edilən işdə V.Nabokovun yaradıcılığı XX əsr Amerika modernist romanı kontekstində nəzərdən keçirilir. Burada öncədən işdə modernizm anlayışı ilə bağlı qəbul olunmuş terminologiyanın mənasını aydınlaşdırmaq lazımdır. Aristotelin irəli sürdüyü arqumentə görə bütün hadisələr nə vaxtsa ədəbiyyat tarixində mövcud olub və bu ədəbi formaların başqa kontekstə salınması ilə şərtlənir. Bu arqumenti nəzərə alaraq, biz modernizmlə postmodernizm arasındakı əlaqəyə aydınlıq qətiyyət istədik. Əgər modernizm dedikdə metodların plüralizmi və biliyin predmetləri ilə şərtlənən sistem başa düşülürsə, onda, Y.Habermasın¹ qeyd etdiyi kimi, bu, qapalı struktur deyil və postmodernizm əslində modernizmin transformasiyasıdır. X.-F.Liotar² isə postmodernizmi modernizmin bir hissəsi hesab edir. Postmodernizm modernizmdə artıq mövcud olan problemləri inkişaf etdirdiyindən, o, paradıqma kimi qəbul oluna bilər. Postmodernizmin yaranması onunla şərtlənir ki, modernizmdə paradıqmanın dəyişməsi artıq ənənəvi çərçivədən kənara çıxmışdır. Postmodernist paradıqmanın fərqləndirici əlaməti ondan ibarətdir ki, onun nə ümumi şəkli, nə də bundan əvvəlki paradıqmalardan ayrılma sərhəddi yoxdur. Dəqiq olaraq ancaq onu demək olar ki, bu elə bir məfhumdur ki, onun bəzi cəhətləri artıq modernizmin norma və müddəalarında özünü büruzə verir və bu da postmodernizmin meydana çıxmasını hazırlayır.

Beləliklə, işdə kontekst qismində göstərilən XX əsr Amerika modernist romanı modernizmin ümumi və əhatəli anlayışıyla bağlıdır, bu isə özünü bir sıra Amerika yazıçılarının yaradıcılığında həm müstəqil, həm də im-

¹ Habermas J. Die Modernein unvollendetes Projekt. Kleine politische Schriften-Bd.1-4. Frankfurt: Suhrkampf, 1981, S. 390-445.

² Лиотар Ж. Состояние постмодернизма/ Ж.Ф.Лиотар СПб.: Алетея, 1998.

plisid şəkildə büruzə verir və postmodernist diskursuna keçidi səciyyələndirir.

Postmodernizmin mədəni dünya məkanına təntənəli yürüşü onu ədəbiyyatşünaslar tərəfindən “Avropa modernizminə calaq edilən ameri-kan çilikidir”¹ kimi səciyyələndirilməsindən başlanmışdı. ABŞ-da post-modernizmin təşəkkülü prosesində V.Nabokovun rolu son dərəcə mühüm-dür. Amerika tənqidçisi R. Henkelin qeyd etdiyi kimi, “Nabokov Con Houks, Con Bart, Tomas Pinçon, Donald Bartelmi kimi yazıçılara təsir etmişdir və onları, şübhəsiz, Amerika postmodernizminə aid etmək olar”.

Dissertasiyada yazıçı Nabokovun “fərdi kodunun” ABŞ- da yaranan postmodernizmin bədii “kodu” ilə dialektik əlaqədə aşkarlanması üçün təşəbbüs göstərilmişdir. Yazıçının poetikasının bu aspektdə tədqiq edilməsi dissertasiya işinin aktuallığına dəlalət edir.

Tədqiqatın materialı bir sıra Amerika yazıçılarının ikinci dünya müharibəsindən sonra Amerika ədəbi prosesinin özünəməxsusluğunu əks etdirən yaradıcılığı olmuşdur. Bu məqsədlə biz müxtəlif regional ədəbiyyatların – zənci, yəhudi ədəbiyyatının bəzi nümayəndələrinə, “bitniklik” ədəbiyyatına, “qara yumor” məktəbinə və s. müraciət edirik.

XX əsrin sonunda ədəbi inkişafın mənzərəsi ənənəvi tərzdə yazılmış və postmodernizmə aidiyyəti olmayan əsərləri təqdim etmədən tam olmazdı. Həm də xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, bu material analitik yox, daha çox məlumat səciyyəsi daşıyır və Nabokovun sənətkar kimi təkamülünün bütün mərhələlərində onun poetikasının özünəməxsusluğu tədqiq olunan dissertasiyanın əsas materialı üçün yalnız fon, ümumi kontekstdir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. V.Nabokovun yaradıcılığının tədqiqatlarında bir sıra (əsasən sosial-siyasi səciyyəli) səbəblərə görə aparıcı mövqeləri əzəldən Amerika və Avropa alimlərinin işləri tuturdu.

Xarici nabokoviananın əsərlərinin əsas hissəsini D.Consonun, C.Qreysonun, Y.Baderin, T.Lokrantsın, C.Moynaqaanın, K.Profferin, M.Kuturyenin, P.Tamminin, M.Medariçin və b. fundamental tədqiqatları təşkil edir.

Rus tədqiqatçılarının içərisindən B.Averinin, N.Anastasyevin, A.Mulyarçikin, A.Zverevin, L.Ryaquzovanın, A.Zloçevskinin, V.Linetskinin, Y.Levinin, V.Polişşukun, Y.Şvartsın, A.Lyüksemburqun, S.Senderoviçin əsərləri, onlarla dissertasiya, tematik toplularda və “qalın” jurnallarda çox böyük sayda məqalələr vardır.

¹ Маньковская Н. Эстетика постмодернизма. СПб.: 2000, p. 186

Bu işdə biz həm Amerika, Avropa alimlərinin, həm də rus tədqiqatçılarının bizim araşdırdığımız mövzu baxımından lazımi kontekst təşkil edən işlərinə əsaslanırıq.

Biz nabokovşünaslığın Amerika məktəbinə meyl qöstərən N.Anastasyev, A.Mulyarçik, V.Yerofeyev, A.Zverev kimi rus tədqiqatçılarının o nöqteyi-nəzərinin tərəfdarıyıq ki, V.Nabokov “yazıçı-kosmopolit” olaraq öz yaradıcılığında dünya mədəni paradixmasının keçid modusunu ,yəni modernizmin posmodernizmlə əvəzlənməsini əks etdirmişdir.

İşdə XX əsrin ikinci yarısına aid Amerika ədəbiyyatının inkişafının əsas təmayüllərinə əhəmiyyətli yer ayrıldığından, biz A.Zverev, Y.Zasurski, A.Mulyarçik, A.Staroverova, Y.Stesenko və b. rus amerikanist alimlərinin tədqiqatlarını ehtiva edən elmi ədəbiyyata istinad etmişik.

V.Nabokovun 50-70-ci illərdəki yaradıcılığının ingilis dilindəki tədqiqatlarında yazıçının formayaratma konsepsiyalarına böyük diqqət yetirilir.

Y.Bader, C.Qreyson, C.Lokrants, C.Moynaqan, K.Proffer kimi tədqiqatçıların 1970-ci illərdəki monoqrafiyalarında Nabokov yazılarının formal tərəflərinin, üslub priyomlarının və onların əsərdə funksiyalarının öyrənilməsi davam edir, burada Coysla, Bekketlə, Rob-Qriye ilə müqayisə aparılır. Metafizik xətt bu tədqiqatçıların işlərində kənarında qalır.

1980-1990-cı illərdə M.Kutyurye, P.Tammi, daha sonra isə A.Lüksemburqun, V.Polişşukun, S.Senderoviçin, Y.Şvartsın müasir işləri göstərilən tədqiqat xəttini davam etdirir.

S.Senderoviç və Y.Şvarts qeyd edirlər ki, Nabokovun poetikası nə modernist, nə postmodernist, nə post-postmodernist, nə estetizmə qapılan, nə də oyunla kifayətlənən deyil ,yəni “hər bir böyük sənətkarın poetikası ilkin şərtlərsiz və xürafatsız qurulmalıdır”¹.

Nabokov poetikası mahiyyətinin yeni tərifini vermək cəhdləri də meydana çıxır, məsələn, “hiperrealizm poetikası”, “gizli modernizm poetikası”, “sızmalar və qarışmalar poetikası”, “dualistik poetika”, “vizual poetika” və s.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi iki komponentlə müəyyən olunur. Əvvəla, qeyd etmək lazımdır ki, istər XX əsrin ikinci yarısına aid Amerika ədəbiyyatı, istərsə də V.Nabokovun yaradıcılığı üzrə araşdırmaların geniş spektrinin mövcudluğuna rəğmən, işdə qoyulan problem üzrə nə rus, nə də

¹ Сeндeрoвич С. Я., Шварц С. М. Пoэтика и этoлогия В.Набoкoвa // Набoкoв-ский вестник. СПб., 2000, вып. 5, с. 19-37

xarici ədəbiyyatşünaslıqda xüsusi tədqiqatlar yoxdur. Azərbaycanda V.Nabokovun yaradıcılığı indiyə qədər dissertasiya formatında tədqiq olunmamışdır. Yalnız prof. S.Cəbrayilovanın bəzi məqalələrini göstərmək olar - bunlardan “Postmodernizm – romantizm. V.Nabokov və E.T.A.Hofman”, “Dünya ədəbiyyatında yuxu mövzusu” və s.

Yeniliyin ikinci komponenti Nabokovun bir sıra əsərlərində postmodernizm poetikası xüsusiyyətlərinin aşkarlanmasından ibarətdir, o cümlədən bu mənada çox səciyyəvi olan “Qətlə dəvət” romanı araşdırılır. Biz yazıçı mətnlərinin struktur təşkilatına dair öz versiyamızı təqdim edirik. Apriori olaraq onu “prizma poetikası” adlandıracağıq. Onun mahiyyətini ümumi şəkildə müəllifin və oxucunun çoxluğu dəf etmə cəhdi kimi təqdim etmək olar ki, burada zahirən görünən, səthi, yalançı olan- doğrunu, reallığı, həqiqini gizlədir. Dünya görməsinin belə optik, prizmatik rakursu, fikrimizcə, müəllifin fəlsəfi, postmodernist diskursunun əsasını təşkil edir.

Tədqiqat obyekt XX əsrin ikinci yarısına aid Amerika yazıçılarının bəzi romanlarıdır: C.Keruakın “Duluozlar haqqında əfsanə”, A.Ginsberqin “Fəryad”, C.Selincerin “Uçurum üzərində çovdarlıqda”, C.Bartın “Üzən opera”, T.Pinçonun “Yer cazibəsinin göy qurşağı”, K.Vonnequtun “Pişik üçün beşik” romanları və b.

V.Nabokovun “Başqa sahillər”, “Maşenka”, “Lujinin müdafiəsi”, “Kral, xanım, valet”, “Kamera obskura”, “Sebastyan Naytın əsl həyatı”, “Lolita”, “Qətlə dəvət” romanları.

Tədqiqatımızın predmeti postmodernizmə keçid mərhələsində XX əsrin ikinci yarısına aid Amerika postmodernist romanı, V.Nabokov poetikasının özünəməxsusluğu və onun yeni amerikan romanının formalaşmasına təsiridir.

İşin əsas fərziyyəsi. Vladimir Nabokovun klassik ənənə və novatorluğun sintezi olan yaradıcılığında postmodernizmin stilistikası və yaradıcı metodu istifadə olunur.

Dissertasiya işinin əsas məqsədləri aşağıdakılardan ibarətdir:

a) postmodernizmə keçid mərhələsində Amerika modernist romanı fenomeni və ona V.Nabokovun bədii təsirini tədqiq etmək;

b) V.Nabokovun “Qətlə dəvət” romanının poetikasının mahiyyətini, tərkibini, bu əsərin təmsiledici konsepsiyasını aşkara çıxarmaq, yazıcının həyatı anlayış tərzinin xüsusiyyətlərini açıqlamaq.

İşin məqsədi onun əsas məsələlərini müəyyənləşdirir:

- XX əsrin ikinci yarısına aid Amerika ədəbiyyatının vəziyyətini tədqiq etmək;

- XX əsrin 1950-ci illərindən 1980-ci illərə qədər aparıcı onilliklərdə Amerika ədəbiyyatının inkişafının əsas təmayüllərini aşkar etmək;

- postmodernizmə keçid mərhələsində Amerika modernist romanının xüsusiyyətlərini və ona V.Nabokovun bədii təcrübəsinin təsirini aşkar etmək;

- V.Nabokovun “Qətlə dəvət” romanının poetikasını bütün səviyyələrdə tədqiq etmək;

- müəllifin xüsusi “prizmatik” görüş konsepsiyası əsasında yaradılan romanın poetikasında həqiqi və uydurulmuş dünyaların nisbəti problemini həll etmək.

Tədqiqatın metodu.

Nəzərdə tutulan məsələlərin həlli sistem-struktur metodologiyası ilə müəyyən olunur. Bizim üçün D.Conson, C.Qreyson, Y.Bader, T.Lokrans, P.Tammi, M.Medariç kimi xarici tədqiqatçılarla yanaşı A.Zverevin, Q.Zlobinin, M.Mendelsonun, A.Mulyarçikin, T.Denisovanın işləri, M.Baxtinn, Y.Lotmanın üslubunun öyrənilməsi üzrə işlər əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Dissertasiyanın metodoloji əsasını həmçinin J.Derridanın, Y.Kristevanın, V. Tyupanın, M. Lipovetskinin, Y.Levinin əsərləri də təşkil edir.

Dissertasiyanın nəzəri əhəmiyyəti

XX əsrdən XXI əsrə keçid dövrü geniş vüsət almış postmodernizm məfhumu elm,mədəniyyət,ədəbiyyatın bütün strukturlarına siraət etmiş və dünya paradigmasını dəyişmişdir.Bu nöqtəyi-nəzərdən dissertasiyanın mövzusu həmən prosesin amerika ədəbiyyatında necə baş verdiyini və V.Nabokov kimi sənətkarın buna necə təsir qöstərməsini açıqlamaq nəzəri cəhəddən çox əhəmiyyətlidir.

Dissertasiyanın praktiki əhəmiyyəti ondadır ki, dissertasiyada yer alan ümumi nəticələr və konkret müşahidələrdən müasir Qərb ədəbiyyatı və ədəbiyyat nəzəriyyəsi üzrə ali məktəb kurslarının, xüsusi kursların oxunmasında və xüsusi seminarların keçirilməsində, eləcə də tədris vəsaitlərinin və metodik işləmələrin hazırlanmasında istifadə edilə bilər.

Müdafiəyə çıxarılan müddəalar:

1. XX əsrin ikinci yarısına aid Amerika yazıçılarının romanlarının poetikası modernizmdən postmodernizmə keçidin paradigması kimi.

2. “Qətlə dəvət” romanında “prizma” prinsipi xüsusi priyom deyil, onun bütün əsərlərindən keçən birbaşa struktur xətti olaraq onun poetikasının əsasını təşkil edir.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan dillər universitetinin xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmiş, müzakirə olunmuş və onun müdafiəyə təqdim edilməsi tövsiyə olunmuşdur. İşin ayrı-ayrı müddəaları respublika konfranslarındakı məruzələrdə, eləcə də bir sıra məqalə və tezislərdə öz əksini tapmışdır.

İşin strukturu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, onun işlənmə dərəcəsi, elmi yeniliyi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın predmeti və obyektini, onun nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, dissertasiyanın strukturu şərh olunur.

Birinci fəsil “ABŞ postmodernist romanının inkişafı kontekstində V.Nabokovun yaradıcılığı” adlanır.

Bu fəsil iki yarım fəsildən ibarətdir. Birinci yarım fəsil “XX əsrin ikinci yarısında amerika ədəbiyyatının əsas inkişaf mərhələləri” adlanır. Girişdə qeyd edildiyi kimi, Amerika ədəbiyyatında ikinci dünya müharibəsindən sonra yaranan vəziyyət təsvir olunur. Məhz bu dövrdə ədəbiyyatın irəlilədiyi istiqamətlərin kifayət qədər geniş spektrində, bu ölkənin əvvəldən çoxmədəniyyətli olan və müəyyən ana qədər regionallıq prinsiplərinə əsaslanan mədəniyyət və ədəbiyyatının əsas xüsusiyyəti üzə çıxır. Doğrudan da, yaşanmış müharibənin təcrübəsi həm yəhudi-amerikan ədəbiyyatında (İsaak Başevits Zinger, S.Bellou, B.Malamud və b.), həm də zənci Renessansı dövrünü yaşayan zənci ədəbiyyatında və s. aparıcı olmuşdu.

Bu, elə bir ümumi fonda baş verir ki, hələ realistik ənənələr və onların əfsanəvi nümayəndələri (E.Heminquey, C.Steynbek, U.Folkner) hələ sağdırlar, Amerika modernizmi öz mövqelərini hələ “təslim etməmişdir”, lakin artıq modernist eksperimentlərin hüdudlarından kənara çıxmağa hazır olan ədəbiyyatın yenilənməsinə təkan verən yolların axtarışı başlanmışdır. Nəsr, poeziya və musiqi ilə təqdim olunan “bitnik”lərin yaranması o mənada əlamətdar idi ki o, akademik, hətta muzeylik statusunda olan modernizmdən aralanmaq istəyirdi. Daha sonra qeyd olunur ki, “bitniklərin” kor-təbii ədəbiyyatı ilə yanaşı Amerikada novatorluq iddiasında olmayan yazıçılar yaşayırdılar, bununla belə, onlar insanın başdan ayağa qədər saxta cəmiyyətdə tənhalığını, onun nüvə təhlükəsi qarşısında vahiməsini özünəməxsus, realistik şəkildə təsvir edirdilər. Bu yazıçıların arasında “Meşə arfası” (1951) və “Tiffaninin yanında nahar”

(1958) povestləri ilə Trumen Kapote, və xüsusilə də, müharibədən sonrakı gənc nəslin “bibliyası”na çevrilmiş parlaq “Uçurum üzərində çovdarda” əsəri ilə C.D.Selincer məşhurdur.

50-ci illərin yazıçıları arasında nasir, yazıçı-fantast R.Bredberinin yaradıcılığını ayırmaq olar. Bunlar – “Marsian xronikaları”, “Farengeyt üzrə 451°” və s. kimi məşhur romanlardır. Belə görünə bilər ki, bu fantastik əsərlər gələcəyə istiqamətlənmişdir, əslində isə, onlarda elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin insaniyyətin itirilməsinə təkən verdiyi müasir Amerikanın şəffaf alleqoriyası verilir. P.Sloterdaykın qeyd etdiyi kimi, “təkmilləşmə dövrü sənayesinin səltənəti bərqərar olan yerdə həyat gələcəyin tələsik kreditlərinə çevrilmişdir ki, təkmilləşmə barədə ağır və son dərəcə möhkəm xəyallarla canlı və yüngül həyatın çatışmazlığını boğmaq olsun...”¹. Bu fikrə Vitgenşteynin belə bir tezisi də uyğundur ki, hər bir şeyin mənası başqa kontekstə keçdikdə dəyişir.

Ədəbiyyat müasir dünyanın standartlaşması və etinasızlığı dövründə yaşayan insanların qorxularını, cəhdlərini və arzularını tədqiq edərək “vaxtın sonu” faciəliliyi hiss etdirirdi. Bu zamanda- 50-ci illər Amerika ədəbiyyatının “ataları” – E.Heminquey, Con Steynbek və b. hələ yaşayırdı və yaradırdılar.

Amerika ədəbiyyatı üçün sadə olmayan bu vəziyyətdə, o vaxta qədər Avropa dairələrində Vladimir Sirin ləqəbi ilə yaxşı tanınan yazıçı-mühacir Vladimir Nabokovun fiquru meydana çıxır.

V.Nabokovun yaradıcılığı və onun şəxsiyyəti XX əsrin ikinci yarısında keyfiyyətcə tam yeni Amerika ədəbiyyatının yaranması üçün əlamətdar olmuşdur. Buna qədər V.Nabokov onun böyük ədəbi istedadı malik olduğunu göstərən əsərlər yazmışdır. Bunlardan “Maşenka”, “Lujinin müdafiəsi”, “Başqa sahillər”, “Kral, xanım, valet”, “Kamera obskura” və b. romanlardır. Yazıçı Amerikaya köçdükdən sonra onun yaradıcılığının ingilisdilli hissəsi başlayır: “Sebastian Naytın əsl həyatı” (The Real Life of Sebastian Knight), “Lolita”, “Bic doğulanların nişanələri altında” (Bend Sinister), “Solğun alov” (Pale Fire), “Ada və ya Ehtirasın sevinci: Ailə xronikası” (Ada or Ardour: A Family Chronicle), “Şəffaf əşyalar” (Transparent Things), “Arlekinlərə bax” (Look at the Harlequins) romanları.

¹ Слотердаек П. Немецкое философское литературоведение наших дней. Антология. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2001, с. 475-506

Nabokov iki dildə yazan və eyni zamanda görkəmli alim-filoloq olan yazıçı-intellektualın nadir nümunələrindən biridir. Nabokovun unikalığı ondadır ki, onun istedadı böyük rus klassik ədəbiyyatının ənənələri üzərində inkişaf etmişdir, lakin eyni zamanda o, yüksək Avropa modernizminin ənənələrini mənimsəmiş Avropa tipli intellektual idi. O, bütün bu keyfiyyətləri Amerika ədəbiyyatına da gətirmişdir. Başqa sözlə, indiyədək kor-təbii şəkildə gəzib dolaşan və “bitnik”lərin, “qara yumorçuların”, fantast-antiutopistlərin və başqalarının bədii eksperimentlərində yer alan ideyalar Nabokov poetikasının təsiri altında tamamilə başqa cür formalaşmağa başladılar.

Nabokovun əsərlərində “reallıq” bədii mətnə tabe olan şərtlik kimi çıxış edir və onu bu “kainatın yaradıcısı”-yazıçı yaradır.

Nabokovun yaradıcılığı üçün əsas məqam reallığın və irrealığın qarşılıqlı təsiridir ki, bu da onun axirət dünyası mövzusunə spesifik münasibəti ilə bağlıdır.

Nabokovun yaradıcılığında reallığın hüdudlarının tədqiqi, dünyaların qarşılıqlı əlaqəsi və münasibəti, axirətin tədqiqi ingilis dilli və rus ədəbiyyatşünaslığının diqqət mərkəzində durmuşdur. Amerikan tədqiqatçıları axirət mövzusunə müxtəlif cür adlandırdılar. D.V.Sisson özünün “Cosmic Synchronization and other Worlds in the Work of Vladimir Nabokov”¹ (1979) adlı dissertasiyasında axirət mövzusunə yazıçının başqa dünyalar haqqında irrasional biliyi kimi başa düşür və belə kateqoriyanın “kosmik sinxronlaşdırma” kimi tərifini verir. D.B.Conson məşhur “Worlds in Regression”² əsərində Nabokovun nəsrində ikidünyalılıq konsepsiyasının üzərində ətraflı dayanır: “the fictional world inside that of the author persona who in turn aspires to that of this author (the real one from the point of view) who stands in the same relationship to his author and infinitum: worlds in infinite regression” (öz rəvayətçisi ilə yaxınlaşan, öz müəllifi ilə oxşar qarşılıqlı münasibətdə olan müəlif-personajın surətini özündə saxlayan bədii dünya və beləliklə də sonsuzluğa qədər – dünyalar sonsuz reqressiyada).

¹Sisson J. B. Cosmic Synchronization and Other Words in Works of Vladimir Nabokov. Ph dissertation. University of Minnesota, 1979.

²Johnson D. B. Worlds in regression: some novels of Vladimir Nabokov. Ardis. 1985.

Nabokovun əsərlərində reallığın hüdudları probleminə və axirət mövzusunə həsr olunmuş həcmli tədqiqatlardan biri Amerika alimi V.Aleksandrovun “Nabokov və axirət dünyası”¹ əsəri olmuşdur.

M.D.Şrayerin “The World of Nabokov’s Stories”² əsəri bir çox cəhətdən Aleksandrovun araşdırmalarını davam etdirir. O, öz əsərinin materialı kimi Nabokovun hekayələrini seçir. M.D.Şrayer Nabokovun axirət dünyasına daxil olma imkanı ilə maraqlanmasına diqqət çəkir. Nabokovda “fəzanın çoxqatlılığı”nı onun bioqrafı B.Boyd aşkar edir. Axirət dünyası mövzunu o, spesifik metafizik prizma kimi başa düşür.

“Lolita” romanının çıxması yalnız Nabokovun yaradıcılığında yox, həm də bütün Amerika ədəbiyyatında yeni səhifəni açmışdır. Nabokov bilərəkdən bu hekayəyə zahirən pornoqrafik forma verir və bu zaman həmin əsəri çox ciddi məzmunla zənginləşdirir. Nabokovun özü “Lolita”ya yüksək qiymət vermişdir: “Mən bilirəm ki, bu gün “Lolita” mənim yazdığım kitablardan ən yaxşısıdır. Mən bu əsərin incəsənətin ciddi əsəri olmasına arxayınam və əminəm ki, heç bir məhkəmə sübut edə bilməz ki, o, əxlaqsız və ədəbsizdir...”³

“Amerikan ədəbiyyatında modernizmdən postmodernizmə keçid” adlanan ikinci yarımfəsildə qeyd olunur ki, Nabokov bədii üslubunun mürəkkəbliyi, nəfisliyi, gözlənilməz və qeyri-adi novatorluğu Amerika ədəbi mühiti tərəfindən çox fəal surətdə qavranılmışdı. Amerika ədəbi postmodernizmi C.Bart, T.Pinçon, C.Houks, R.Saqenik, R.Federman kimi əsas fiqurlarla təmsil olunmuşdur, həm də onların əksəriyyəti yalnız praktiklər kimi deyil, həm də nəzəriyyəçilər kimi çıxış edirlər. Amerika postmodernizmində ənənəvi formalar və motivlər təkamül nəticəsində yox, ümumi xaos və parçalanma konsepsiyasının üstünlüyü nəticəsində dəyişirlər.

Amerika postmodernizminin mühüm xüsusiyyəti onun, modernizmə parodiya prinsiplərini ehtiva edən “qara yumor” məktəbi ilə əlaqəsidir. “Qara yumoristlərin” və postmodernist yönlü ədəbiyyatçıların personajları, əsasən, passivdirlər, yalnız öz mövcudluqları barədə düşünürlər, halbuki, modernizmin qəhrəmanları burjua dəyərlərini inkar edirdilər. Bələliklə, postmodernizm mətnə reallığı əks etdirməyən və yeni reallıq yaradan istiqamət olmuşdu.

¹ Александров В.Е. Набоков и потусторонность. СПб: Алетейя, 1999, с. 320

² Shroyer M. The world of Nabokov’s stories. Austin University of Texas Press, 1999, p. 20

³ Набоков В. Лекции по русской литературе. Независимая газета, 1999.

Amerika ədəbiyyatının tənqidçisi A.M.Zverevin rəyinə görə, “qara yumorun” orijinallığı özünü müasir Amerika yazıçılarından modernist yönümlü və istedadlı C.Bartın əsərlərində ən çox büruzə verir.¹

Bart özünün “Tükənmişlik ədəbiyyatı” (1967) adlı nəzəri məqaləsində belə bir suala cavab tapmağa çalışır: Nabokov və Bekketdən sonra necə nəsr yazmaq olar? Bart israr edir ki, incəsənət tükənmə dövrünə daxil olmuşdur, onun formaları işlənib qurtarmışdır, korlanmışdır və onun ömrünü yalnız yeni postmodern texnikasının köməyi ilə uzatmaq olar, “köhnə modernizmin qüsuru ondadır ki, əsas etibarilə ədəbiyyat haqqında ədəbiyyat yaradılırdı. Əslində isə gerçəklik haqqında ədəbiyyat lazımdır”².

Con Bartın qələminin məhsullarından «Üzən opera” (1956), “Yolun sonu” (1958), “Bihuşdarı taciri” (1960), “Keçigənc Cayls” (1966), “Xülya” (1972), “Məktublar” (1979), “Buraxılış” (1982), “Filankəs dənizçinin sonuncu gəmi səfəri” (1991), “Biri vardı, biri yox idi: Üzən opera” (1994), esselər toplusu “Gülüş otağında azaraq” (1968), “Cümə kitabı” (1984), “Hekayə davam edir” (1996) və b. göstərmək olar.

Daha sonra “qara yumor” məktəbinə mənsub olan T.Pinçonun, C.Houksun, D.Bartelmin əsərlərinin təhlili verilir. K.Vonnequtun ədəbiyyatda hər hansı müəyyən bir istiqamətə – “qara yumora”, fantastukaya, postmodernizmə mənsub olması, mübahisələr doğuran yaradıcılığı onun “Mexaniki piano”, “Pıçık üçün beşik” və başqa iri əsərlərinin hərtərəfli təhlili üçün səbəb olmuşdur.

Birinci fəsil nəticələrlə başa çatır ki, burada müharibədən sonrakı Amerika ədəbiyyatının ənənəvi realizmdən, modernizm, “bitnik”, “qara yumor” prinsiplərindən öz mahiyyətinə görə eklektik olan, dünyanı xaos kimi hiss edən, ironiyadan, bütün əsatirlər və stereotiplərin parodiya edilməsindən, oyundan, allüziyaların bolluğundan və s. istifadə edən postmodernist estetikasına doğru inkişafı yolunun mərhələləri qeyd olunur.

Nabokovun klassik dünya mədəniyyətinə əsaslanan bədii dünyası yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlərə malik olaraq, onları öz səviyyəsinə görə fərqli materiala, fərqli poetik prinsiplər üzrə tətbiq edir və bununla da Amerika postmodernizminə müəyyən mənada xüsusi çəki, mənə verir.

Dissertasiyanın ikinci fəslində “Prizma” konsepti və onun V.Nabokov bədii dünyası poetikasının formalaşmasında rolu” adlanır.

¹ Зверев А.М. Модернизм в литературе США. Формирование, эволюция, кризис. М.: Наука, 1979, с. 320.

² Ibid.

Bu fəslin birinci yarımfəslində (“V.Nabokov romanları poetikasının özünəməxsusluğu”) Vladimir Sirin təxəllüsü altında məşhur olan Nabokovun yaradıcılıq yolunun başlanğıcının xarakteristikası verilir. Onun birinci romanı “Maşenka” təhlil olunur, həmçinin Nabokovun “Berlin dövrünə” aid “Lujinin müdafiəsi”, “Kral, xanın, valet”, “Kamera obskura” kimi romanlarına xüsusi diqqət yetirilir. Bundan sonra “Xəfiyyə”, “Rəşadət”, “Ümitsizlik”, “Qətlə dəvət” romanları çıxır. 1937-ci ildə “Bəxşiş” romanı çıxır, 1940-cı ildə isə Nabokovlar Amerikaya köçürlər.

Daha sonra ikinci fəsildə Nabokov yaradıcılığının xaricdə yaşayan Struve, Osorgin, Bitsilli, Aldanov, Şaxovskaya, Xodaseviç və b. görkəmli rus tənqidçilərinin qiymətləndirilmələri verilir. Tənqidçilərin rəyləri müxtəlif idi, lakin hamı Nabokov yaradıcılığının formal tərəfindən danışıra q, onun bədii ifadəlik vasitələrindən istifadə edilməsində qeyri-adi cəsarətiylə heyrətlənirdilər. Tənqidçi Osorgin¹ qeyd edir ki, yazıçı sanki yaşamaqdan çox həyatı oynayır. Varşavski həmçinin Nabokovun yaradıcılığını “ədəbiyyat üçün ədəbiyyat” kimi qiymətləndirir. Nabokovun yaradıcılığının ən ciddi tədqiqatları tənqidçilərdən Xodaseviçə və Bitsilliyyə məxsusdur. Xodaseviç yazır ki, Nabokov forma, yazıçı priyomu sənətkarıdır və onun əsərlərinin formal tərəfi müstəsna dərəcədə müxtəlifliyi, mürəkkəbliyi, parlaqlığı və yeniliyi ilə fərqlənir. Tənqidçi Bitsilli Nabokovu Saltıkov-Şedrin, Qoqol, Hofmanla müqayisə edir.

Məhz Bitsilli² Nabokovun həqiqəti həyatın hüdudlarından kənar da gördüyü barədə ilk danışanlardan biridir, O, ilk dəfə olaraq Nabokovun dünyasını həyat-yuxu kimi səciyyələndirir. Bu isə sonralar tənqiddə “Nabokov və axirət” mövzusunda çoxsaylı variasiyaların meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. 50-70-ci illərdə Nabokov haqqında sonrakı tənqid və tədqiqatlarda, məhs ingilis dilində olan işlərdə əsas diqqət yazıçı poetikasının formal tərəflərinə yetirilir. Belə ki, Endrü Fild³ Nabokovun təhkiyə tərzinin ənənəvi, şərti-realistik və qeyri-ənənəvi, novatorluq kimi xüsusiyyətlərini ayırır. Finlandiyalı tədqiqatçı P.Tamminin⁴ “Nabokov

¹ Осоргин М.В.Сирин. «Камера обскура», роман//Набоков В. : Pro et contra, СПб., 1997, с. 240

² Бицилли П.В. Сирин. «Приглашение на казнь» // Набоков В.: Pro et contra. Антология, т. 1, СПб.: РХГИ, 1997, с. 251-255.

³ Field A. The life and art of Vladimir Nabokov. London: 1987.

⁴ Tammi P. Problems of Nabokov's poetics. A narratological analysis. Helsinki: 1985.

poetikasının problemləri: narratoloji təhlil” adlı fundamental əsərində Nabokov romanının təhkiyə sisteminin xüsusiyyətləri tədqiq olunur. C.B.Conson, C.B.Sisson kimi görkəmli müasir tədqiqatçılar Nabokovun yaradıcılığını oxşar aspektlərdə nəzərdən keçirirlər, yəni sənətkarın “priyomu ilə dünyagörüşü, uydurulmuş dünyanın real dünyaya yaxınlaşdırılması, sənətkarın bədii priyomların köməyi ilə oxucuları yaxınlaşdırdığı başqa dünyalarla tanış olması arasında əlaqəni müəyyən-ləşdirməyə çalışırlar”¹. Tənqidçi E.Payfer² hesab edir ki, Nabokov başqa dünyalara yolu yalnız əsl gözəlliyi və məhəbbəti axirət dünyasında görmək qabiliyyətinə malik seçilmiş personajlar üçün açır.

Bizi Nabokovun yaradıcılığında, daha konkret olaraq “Qətlə dəvət” ro-manının təhlili timsalında, “prizma poetikası” problemi maraqlandır-dığından, tədqiqatçı-nabokovşünasların işləri ilə tanışlıq belə bir təəssürat yaradır ki, dissertasiyada təqdim edilən mövzu artıq kifayət qədər öyrənilmişdir. Əslində isə ədəbiyyatşünaslıq işlərində daima “güzgü”, “güzgülü” təriflərindən istifadə olunur. Nabokovun “güzgülləri” T.Belovanın, V.Veydlenin, M.Lipovetskinin, V.Polişşukun, L.Ryaquzova-nın, Q.Xasinin, V.Şevçenkonun və b. məqalələrində xatırlanır, lakin ədəbiyyatşünaslar çox vaxt “güzgü”, “güzgüarxası”, “güzgülü” sözlərindən metafora kimi istifadə edirlər.

Bu günə qədər nabokovşünaslıqda bizi maraqlandıran problemə diqqət yetirilən aşağıdakı əsərləri qeyd etmək olar: bunlar Q.Xasinin³ “Şəxsi sirr teatri” monoqrafiyası, L.Ryaquzovanın⁴ “V.V.Nabokovun bədii sistemində konseptuallaşdırılmış “yaradıcılıq” sferası” monoqrafiyası, V.Şevçenkonun⁵ “Görə bilən əşyalar” məqaləsidir. V.Şevçenko diqqəti ona çəkir ki, Nabokovda “priyomların rolu ... yaxşı təsvir olunub. Amma, bir tam kimi... hələ tədqiq olunmayıb. O cümlədən, onların “optik təbiəti” dəfələrlə qeyd olunsada, öyrənilməmişdir. V.Şevçenko “güzgüyə” kom-

¹ Sisson J. B. Cosmic Synchronization and Other Words in Works of Vladimir Nabokov. Ph dissertation University of Minnesota, 1979.

² Pifer E. Shades of love: Nabokov's Intimatios of immortality // Kenyon Review, v. 11, 1989, № 2.

³ Хасин Г. Театр личной тайны. Русские романы В.Набокова. М.-СПб.: Лет-ний сад, 2001, с. 188.

⁴ Рязузова Л.Н. Концептуализированная сфера «творчество» в художествен-ной системе В.Набокова. Краснодар: 2000, 184 с.

⁵ Шевченко В. Зрячие вещи. Оптические коды Набокова // Звезда, 2003, № 6, с. 209-220.

pozisiya priyomu kimi baxır, bizi isə başqa aspekt – yazıçının mətnlərində prizmadan əks olunma motivinin təhlili maraqlandırır, lakin tədqiqatçının bəzi müddəaları bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Əvvəla, məqalədə ona diqqət yetirilir ki, çoxdünyalılıq ideyası V.Nabokovun mətnlərində “güzgü”nün köməyi ilə reallaşır.

Əhəmiyyətli məqam ondan ibarətdir ki, tədqiqatçı “güzgünün” Nabokovun mətnlərində dünyalar arasında sərhəd rolunda çıxış edə bilməsi imkanına diqqəti çəkir: “İstənilən güzgü gözü mücərrəd dünyaya göndərir – başqa ölçülərdən yelçəkən yaradır”¹. V.Şevçenkonun işində bizim üçün mühüm olan ikinci müddəa V.Nabokovun kosmosunda materianın “daxili güzgülülüyü” barədə nəticədir: “Hər şey hər şeyi əks etdirir, və bu prinsipdir, hərçənd ki, o, burada bilərəkdən oxunma formasında ifadə olunmuşdur”². Lakin bizi burada müəllifin ətraflı inkişaf etdirmədiyini fikri daha əhəmiyyətli hesab edirik. Bu, əşyalar arasında güzgü əlaqələri yaradan” müşahidəçi gözün” mövcudluğu haqda fikirdir.

Zənnimizcə əks olunan predmetlər dünyasında insanın rolu və qavrayan şüurun xüsusiyyətləri daha ətraflı öyrənilə bilər. Güzgü reallığı dəqiq və ya təhrif olunmuş şəkildə ikiqat artıran bir alətdir. Fırladılan “əyri güzgülərin” semiotik imkanları müstəsna dərəcədə müxtəlifdir. İki dünyalılığın bədii modelində güzgü obrazı və motivi – “varlıq güzgüsünün” müfəssəl metaforasıdır”³.

Bizi maraqlandıran problem üzrə ədəbiyyatşünaslıqda mövcud olan təhlillər göstərir ki, müasir nabokovşünaslıqda “prizma poetikasına” müraciət zəruri və vacibdir. Yazıçının əsərlərində tez-tez işlədilən “güzgü” lekseması bu fenomenin Nabokov mətnlərində mühüm rol oynadığını göstərir. Bizə elə gəlir ki, “prizma” rakursu ikidünyalılıq modelində (güzgü reallığı ikiqat artıran alətdir) Nabokov mətnlərində varlığı çoxluğa çevirir, çünki bu yazıçının əsərlərinin qnoseoloji poetikası ilə həmahəngdir.

Nabokov yaradıcılığı müxtəlif mövzular seçimiylə zahiri sərbəstliyi təsəvvürü yaradır. Lakin onun üçün daima əsas mövzu olan insan şüurunun mürəkkəbliyi və insan həyatındakı subyektiv variantların

¹ İbid, c. 209

² İbid, c. 220

³ Рязгова Л.Н. Концептуализированная сфера «творчество» в художественной системе В.Набокова. Краснодар: 2000, с. 184.

müxtəlifliyidir. Belə problematikanı qnoseoloji, yəni dünyanı görmək və dərk etməyin müxtəlif üsullarına yönələn kimi adlandırırlar.

Bu nöqteyi-nəzərdən Nabokovun bütün əsərləri sanki bir qlobal birləşmiş fragmentləridir. Burada, tədqiqatçıların rəyinə görə, üç aparıcı tematik problemi qeyd etmək olar:

- 1) uşaqlığın “itirilmiş cənnət” mövzusu;
- 2) illüziya ilə gerçəklik arasında dramatik münasibətlər mövzusu;
- 3) ali reallıq mövzusu (yəni “axirətliyin” metafizik mövzusu).

Beləliklə, bu üç mövzunu ümumiləşdirib, ümumi metamövzu – çoxqatlı reallıq mövzusuunu hasil etmək olar. Nabokov əsərlərinin qəhrəmanları bir vacib meyara görə fərqlənirlər: onların dünya görmə qabiliyyətinə görə, yəni xarakterin yaranması görmə vasitəsilə həyata keçirilir.

Nabokovun əsərlərində onun mövqeyini anlamaq üçün heç də süjet yox, məhz predmet dünyası çox əhəmiyyətlidir. Lakin bu dünyanın daxilində sanki “sehrli kristal” yerləşdirilmişdir və o, predmet dünyasının detallarını prizmatik- yəni çoxsaylı və səpələnmiş görünməsinə təmin edir. Yazıçı üçün başlıcası, personajın xüsusi nəzərlə “tematik naxışları” tuta bilməsi bacarığıdır.

Daha sonra, “Başqa sahillər” avtobioqrafik romanı təhlil olunaraq qeyd edilir ki, Nabokov avtobioqrafik əsərin yaradılmasında yeni priyomlardan istifadə etmişdir. Burada müəllif faktların xronoloji ardıcılıq şərhindən imtina edir, sanki zamanla oynayır, bir zaman planından digərinə, hadisələri isə zahiri dünyadan müəllifin daxili dünyasına keçirir. Əsərin hərtərəfli təyinedici surəti yaddaş ilahəsi – Mnemozina olur. Bu mifoloji surət yaddaş və yaradıcılığın, xatirələr və incəsənətin əlaqəsi mövzusu xüsusi olaraq nəzərə çarpdırır. “Başqa sahillər”in mətnində xatirələrin açılması üçün görünən surətlər xüsusilə əhəmiyyətlidir. Yaddaş kimi təxəyyül də mətdə təcəssüm etdirilir, onu göstərən söz isə Nabokovun üslubu üçün ümumiyyətlə səciyyəvi olan “teatr” metaforalarının sırasına qoşulur. Nabokovun yenidən yaratdığı “reallıq”, onun öz tərifinə görə, bir sıra prizmalardan sınıraq keçir. “Prizma” faktların təhrifinə, onlara müəyyən bucaq altında baxılmasına yol verir, faktı mətnə çevirəndə sürüşməni həyata keçirir.

Baxmayaq ki, “Maşenka”da avtobioqrafik elementlər var, lakin burada biz müəllifin sadəcə öz həyat tarixini danışmaq deyil, onun oxucuya hansısa dünyanı bir neçə nöqteyi-nəzərdən təqdim etmək cəhdini görürük. Bu tendensiya yazıçının sonrakı yaradıcılığında oyun çaları alır və “çoxsubyektliliyə” gətirir. Çoxsubyektlilik problemi Nabokov əsərlərində qəhrəmanların özlərini digər personajların şüurunda yaranan surətlərində

diqqətlə müşahidə etməkdir. Vahid hekayəçi çox sayda prizmalara “parçalanır”, müşahidə prosesi isə yazıçının yaradıcılığına bənzədilir. “Maşenka” romanında baş personajın – Qaninin daxili vəziyyətinin təsvirində prizma motivi cızılır. Burada müəllif sanki həm qəhrəmanla, həm də oxucu ilə oynayır.

“Maşenka” ilə müqayisədə “Lujinin müdafiəsi” romanı formasına görə daha mürəkkəb əsərdir. Yazıçı burada oxucularla daha fəal şəkildə intellektual oyuna qoşulur və indi bu oyun daha kəskin, paradoksal, faciəvidir. Nabokobun yaradıcılıq kredosu: sənətkar reallığı təqlid etmir, yaradır, onu yenidən kəşf edir.

Nabokovun “alman” romanları adlandırılan “Kral, xanın, valet” (1926) və “Kamera obskura” (1932) əsərlərində təsvir olunan personajlar elə bir dünyaya məxsusdurlar ki, burada bayağılıq dərəcəsi yalnız estetik yox, həm də əxlaqi kateqoriyadır. Hər iki əsər süjetlərin yaxınlığı, prinsipial “bəsitliyi”, psixologizmin və fəlsəfi problematikanın tam yoxluğu ilə fərqlənir. Burada sanki klassik roman ənənələrindən çıxış edərək müəllif onun parodiyasına gəlib çıxır. Qəhrəman-xarakterlərin əvəzinə biz personaj-maskaları, kuklları görürük. Qeyd edək ki, Nabokovda “kukla süjeti” ilk dəfə “Kral, xanın, valet” romanında onun oyun poetikası ilə əlaqələndirilir. Əsərdə çox sayda karnaval motivlərinə rast gəlinir. Roman poetikası əsasında birölcü, bəsid qəhrəman-marionetləri idarə edən qüdrətli müəllif durur. Beləliklə, mexaniki kukla motivlərinin köməyi ilə süjetin səviyyəsi və metaroman səviyyəsi birləşdirilir, çünki müəllif özünü yaradan, xaliq və kuklaoyndan rolunda görür. Digər “alman” romanı “Kamera obskura”da karnaval sevgi üçbucağı mövzusu gözlənilməz sonluqla - baş qəhrəmanın ölümü ilə bitir. Lakin belə final faciə yox, daha çox parodiya səciyyəsi daşıyır. “Kamera obskura” romanında “Kral, xanın, valet”lə müqayisədə tutqun məzhəkənin və fəlsəfi cəhətdən dərk edilmiş ölüm balaqanının rüşeymləri vardır ki, bu da sonralar “Qətlə dəvət” romanında istifadə ediləcəkdir.

İkinci fəslin ikinci yarımfəslində (“Qətlə dəvət qnosoloji roman kimi”) tədqiqatımızın əsas obyektini olan “Qətlə dəvət” romanının fəlsəfi dərinliyi və çoxmənalılığı vurğulanır. Yazıçının yaradıcılığını tədqiq edən heç bir ciddi tədqiqatçı tapmaq olmaz ki, bu romana öz münasibətini bildirməsin. “Qətlə dəvət” romanının hadisələri şərti bir coğrafi məkanda və şərti zamanda baş verir. Baş qəhrəman – otuz yaşlı Tsintsinnata “qnoseoloji rəzilliyinə” görə iş kəsilmiş və o, edam cəzasına məhkum edilmişdir. Təhkiyənin gedişində aydın olur ki, qəhrəmanın günahı onun müstəqil, özü bildiyi kimi hiss etmək və düşünmək qabiliyyətidir ki, bu da “şəffaf ol-

mamaq, yəni ətrafdakılar üçün anlaşılmaz olmaq” deməkdir. Onu əhatə edən şəffaf insanların dünyasında o qeyri-standartdır və buna görə də məhv edilməlidir. Hökmün icra olunma müddətini bilməyərək, Tsintsinnat kamerada on doqquz gün keçirir.

Müəyyən mənada şəffaflıq – qeyri-şəffaflıq qarşudurması romanın metafora və paradoksmasını təşkil edir. Beləliklə, “Qətlə dəvət”- şəffaflıq fəlsəfi-estetik kateqoriyası haqqında nəzəri traktatdır.

P.Bitsilli¹ romanı alleqorik janra aid edirdi və onun personajlarını orta əsr ingilis şəbihlərinin (misteriyalarının) variasiyası kimi təfsir edirdi.

V.Xodaseviç² romanı ideya vəhdətinə yox, yalnız üslub vəhdətinə tabe olan arabeskalar, naxışlar, surətlər zənciri kimi oxuyur.

V.Varşavski “Qətlə dəvət” romanını kəskin sosial roman kimi qavramışdı. “Qətlə dəvət” romanı Nabokov yaradıcılığının A.Appel, D.B.Conson, J.Beyder, E.Payfer və b. kimi xarici tədqiqatçıların da diqqətini cəlb edir.

Bir sıra işlərdə V.Nabokovun “Qətlə dəvət” romanı onun üslubunun öyrənilməsi aspektində təhlil olunur və orada romanın poetikası “xəyalilik poetikası” kimi göstərilir³.

Fikrimizcə, romanın təhlili, təbii ki, yalnız ayrıca götürülmüş konsepsiya üzərində qurula bilməz, çünki müəllifin yaratdığı dünyanın aspektləri çoxcəhətlidir və bütün variantlar təhkiyənin mətnində özünün bu və ya digər təsdiqini tapır. Bizim təfsirimiz müəllifin təsvir etdiyi dünyanın çoxluğu ideyasına əsaslanır. Bu, onun baş qəhrəman – Tsintsinnat tərəfindən xüsusi, prizmatik qavranmasının nəticəsidir və biz Tsintsinnatı onu əhatə edən fantomlar aləmində yeganə real məxluq kimi təfsir edirik. Dünyanın çoxluğu həm fantasmoporiya elementlərinin, həm də karnaval təlxəklərinin iştirakı ilə teatr tamaşasının, balaqanın və bu dünyanı parçalayan, “pis” sonsuzluq ideyasını təsdiqləyən predmet reallıqlarının (o cümlədən, xüsusi olaraq nəzərə çatdırılan güzgü motivasiyası ilə) burada bir araya sığışdırılmasını nəzərdə tutur. Yalnız qəhrəman tərəfindən varlığın və insanın mahiyyətinin həqiqiliyinin anlanması ilə, Tsintsinnatın

¹ Бицилли П.В. Сирия. «Приглашение на казнь» // Набоков В.: Pro et contra. Антология. Т. 1, СПб.: РХГИ, 1997, с. 251-255

² Ходасевич В. О Сирии // В.В.Набоков: Pro et Contra. Антология. СПб.: РХГИ, 1999, с. 244 -250.

³ Левин Ю. О прозе Вл. Набокова // Левин Ю.И. Избранные труды. Поэтика. Семантика. М.: 1998, с. 279-392.

qnoseoloji “dərək etməsi” hər şeyi yerbəyer edir. Bu balaqan özünün əlvanlığını və cismani dolğunluğunu itirir və öz sonuna yaxın şəffaflığını azaldaraq, iştirakçıları sürfə olan boş dekorasiyaya çevrilir. Beləliklə, roman süjetinin əsasında dünya ədəbiyyatında kifayət qədər ənənəvi olan mövzu – qətl gününü üzüntü ilə gözləyən məhbus durur. Həbsxana kamerasında keçirilən on doqquz günə uyğun olaraq roman iyirmi fəslə bölünmüşdür, çünki sonra məlum olacaq ki, qətl bir gün təxirə salınıb, demək olar ki, bütün fəsillərdə vahid kompozisiya saxlanmışdır.

Tsintsinnata təyin olunmuş qətl tamaşa kimi hazırlanır, buradan teatr, balaqan, kukla vertepi motivinə keçid yer alır. Ölüm romanın mərkəzi mövzusu kimi tədricən arxa plana keçir. Tsintsinnat ölümlə, daha dəqiq desək, özünün ölüm qarşısındakı qorxusu ilə mübarizə edir. Romanın sonuna yaxın Tsintsinnat ölümü tam dərək edə bilir.

“Nədən qorxmalıyam? Axı mənim üçün bu, artıq ancaq baltanın kölgəsi olacaq”¹ deyir o, öz-özünü inandırır. “Qnostik dərəkətmənin bu mərhələsində ölüm Tsintsinnata gerçəkliyin pis yuxusundan fərəhli ayılma kimi görünür”.

Nabokov deyirdi ki, sənətkar “sözlərlə yox, sözlərin kölgəsi”² ilə düşünür. Bu kölgələrin prizmatik sınmasını nəzərə almadan “Qətlə dəvət”in dərin məzmununu dərək etmək mümkün deyil. Əgər doğrudan da optik müqayisələr qaçılmazdırsa, onda “əks etdirmə” haqqında yox, “sınma” haqqında, “güzgü” haqqında yox, “prizma” haqqında danışmaq daha yaxşı olar.

Dünya müşahidəçi tərəfindən optik üsulla yaradılır, və bir çox hadisələr (rənglər, güzgü əksləri) “fantomlardır” və fiziki gerçəklikdə mövcud deyil. Beləliklə, bu fikir inkişaf etdirilərsə, demək olar ki, hər bir müşahidəçi yazıçı və sənətkar kimi xəyali dünyanın yaradıcısıdır.

“Qətlə dəvət” romanının ən parlaq əlamətlərindən biri onun teatrallığıdır. Bütün baş verənlərin teatrallığı və gəlincikliyi, Tsintsinnat istisna olunmaqla, bütün üzvlər üçün səciyyəvidir. Tsintsinnat onun ətrafında olanların hamısının oynadığı teatrdan xaricdədir. O, təsadüfən yad pyesə, ona tanış olmayan rejissorun tamaşasına düşmüşdür. Müəyyən dərəcədə Tsintsinnatın özü rejissordur, o, ancaq təsadüfən yad məkana

¹ Набоков В.В. Предисловие к английскому переводу романа «Приглашение на казнь» / В.В.Набоков: Pro et Contra, СПб.: РХГИ, 1997, с. 46

² Ibid, с. 46

düşmüşdür. Əsərin sonunda, (ya baş verəcək, ya da baş verməyəcək) qətdən sonra birdən dekorasiyalar dağılır, qızılın rənglənmiş gips, kərpiclərin kartondan düzəldilmiş olduğu üzə çıxır, ətrafdakı “adamlar” isə kiçik kuklalara çevrilirlər.

Romanın son abzası səciyyəvidir: dağılan dekorasiyalardan Tsintsinnat “yellənən parçalar ” arasından özü kimilərin yanına keçir.

Əslində, “Qətlə dəvət” romanını Nabokovun digər romanları kimi gnoseoloji roman adlandırmaq olar, çünki burada söhbət dünyanın görülməsi və dərk edilməsinin, varlığın irrasional sirlərinin anlanmasının müxtəlif üsullarından gedir. Qeyri-real, irrasional, mistik olanı prizmadan istifadə etmədən başqa cür necə görmək olar?

Nabokova görə iti görmə düzgün dərk etmə üçün yalnız zəmindir. Əgər ona malik olan insan dərk etməsə ki, görünən reallıq özünün dəbdəbəliliyi ilə yalnız “dünyəvi vərdişlərin teatridir” və onun arxasında ağılla dərk edilə bilməyən sirr gizləyir, onda itigözlülük bəlayə çevrilə bilər. Nabokovun etikası ona yönəlmişdir ki, bu görmə qabiliyyətinə layiq olunmuş insan ondan başqa insanların zərərinə istifadə etməməli, onu təyinatına görə işlətməlidir.

Tədqiqatın sonunda nəticələr çıxarılır və işin əsas elmi-nəzəri mövqeləri təqdim olunur.

XX əsrin ikinci yarısında dünya ədəbiyyatının ümumi inkişaf tendensiyalarında köklü dəyişiklik qeydə alınır. Müəyyənedici faktorlardan isə qloballaşma, multimedənəyyətlilik, milli identifikasiya prosesləri olur.

Amerika ədəbiyyatında bu dövrdə müxtəlif mədəni və ədəbi tendensiyaların qarşılıqlı münasibətləri, realizmdən modernizmə, postmodernizm diskursuna dönüş qeyd olunur.

XX əsrin ikinci yarısında amerika ədəbiyyatının yeni nəsil nümayəndələri C.Bart, T.Pinçon, D.Bartelminin və s. yaradıcılığında mövcud olan kollaj, oyun, istehza tendensiyaları onları V.Nabokov bədii uslubu ilə yaxınlaşdırır.

V.Nabokov əsərlərini təhlil etdikdə diqqət mərkəzində çoxdünyalılıq, reallıq və qeyri-reallıq arasındakı sərhədlərin olmaması və bununla bağlı “prizma poetikası” kompozisiya priyomu durur.

Onun müəllif strateqiyasında fəal istifadə olunan “prizma poetikası” “Qətlə dəvət” romanında da öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin əsas məzmunu aşağıdakı elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Американский постмодернизм и школа «черного юмора» Дж.Барт // Elmi əsərlər. Humanitar elmlər seriyası. Naxçıvan: NDU, Qeyrət, 2011, № 2, s. 118-121
2. Постмодернизм в американской литературе XX в. // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi. Bakı: BSU, 2011, № 3, s. 176-181
3. Тема «потусторонности» в творчестве В.Набокова («Истинная жизнь Себастьяна Найта») // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 270-276
4. Принцип множественности в художественном мире В.Набокова // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2011, № 3, s. 178-185
5. Принципы игровой поэтики в «немецких» романах В.Набокова «Король, дама, валет» и «Камера обскура» // Dil və ədəbiyyat. Bakı: ADU, 2012, № 2, s. 201-207
6. Проблемы «массового общества» в модернистской литературе США // Вопросы филологических наук. М.: Спутник +, 2008, № 5, s. 25-27
7. Театральность в романе В.Набокова «Приглашение на казнь» // Хабаршы. Вестник. Казахстан: Алматы, 2012, № 3 (41), с. 106-108
8. Проблема «массового общества» в модернистской литературе США // Aspirantların və gənc tədqiqatçıların XIII Respublika Elmi Konfransının Materialları. Bakı: ADİU, s. 238-239

V.NABOKOV CREATIVITY AND AMERICAN MODERNIST
NOVEL OF THE XX CENTURY

Summary

The present work is devoted to research of V.Nabokov's influence to the XX century modernist novel and his own brushwork.

The thesis attempts to identify "individual code" of V.Nabokov in dialectical relation with the artistic "code" of the U.S., where emerging new phenomenon – postmodernism.

This thesis consists of an introduction, two chapters (in each chapter two paragraphs), a conclusion and a list of references.

The first chapter is called "Vladimir Nabokov's creativity in the context of post – modern novel of the USA". The first paragraph of this chapter is "The main stages of the development of American literature of the second half of the twentieth century". This paragraph describes a situation created in the American literature after World War II.

The second paragraph of this chapter is called "The transition from modernism to postmodernism". In this paragraph the author exposes Nabokov's literary style of high complexity, unexpected and unusual innovation, actively and creatively was perceived by American literary medium.

The second chapter of dissertation work is called "The concept of "prism" and its role in the formation of the poetics of the art world Nabokov". In the first paragraph "The originality of the poetics of novels Nabokov" of this chapter describes the beginning of the creative ways Nabokov, known under the pseudonym Vladimir Sirin.

In the paragraph of second chapter "'Invitation to a Beheading" as epistemological novel" notes that the novel "Invitation to a Beheading" being the main object of our study is different philosophical depth and ambiguity.

The summary of the thesis presents the main results and scientific-theoretical principles.

Чапа имзаланыб: 25.05.2013
Формат: 60x84 1/16. Тираж: 100. Сифариш №26.

«Мцтярѝм» Няшрийят-Полиграфийа Мяркузи
Бакы, Рясул Рза кцч., 125
тел./факс 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru